

Bijtijds⁰¹

e-Magazine

Wetenschappelijk Bureau BBB

Onderwijs:
Waarom,
waartoe,
waarheen?

 **WETENSCHAPPELIJK
BUREAU
BBB**

Wat we doen!

Het Wetenschappelijk Bureau BBB is een vernieuwend politiek wetenschappelijk bureau waar denkers en doeners elkaar ontmoeten. Vanuit het gedachtegoed van BBB doen wij onderzoek, publiceren wij rapporten, geven wij lezingen en organiseren wij bijeenkomsten. Zo dragen wij bij aan actuele kennisinzichten en signalen ten dienste van de samenleving.

Met deze inzichten en onderzoek, dragen wij bij aan het maatschappelijke debat ten behoeve van de burgers op alle politieke niveaus: gemeentelijk, provinciaal, nationaal, binnen waterschappen en Europees.

Wij willen de Nederlandse samenleving inspireren met nieuwe ideeën en praktische aanbevelingen, gebaseerd op wetenschappelijk of toegepast onderzoek. Met gezond verstand. Onze benadering is niet hoogdravend of afstandelijk, maar juist nabij, dienstbaar en in samenwerking met partners, met het oog op een BBBeter Nederland voor alle burgers, in het algemeen belang.

Activiteiten

De stichting stelt haar onderzoeksagenda onafhankelijk vast, met een zekere afstand tot de dagelijkse politieke hectiek, terwijl ze tegelijkertijd verbonden blijft met zowel de Vereniging als de politieke fracties van BBB.

Onderzoek

Het Wetenschappelijk Bureau BBB onderzoekt belangrijke maatschappelijke onderwerpen voor de leden en alle delen van BBB en publiceert hierover. Ook deelt het Wetenschappelijk Bureau de inzichten met de Nederlandse samenleving als geheel via deze website.

Lezingen en bijeenkomsten

Naast onderzoek organiseert het Wetenschappelijk Bureau BBB lezingen en thema- en publieksbijeenkomsten. Vanuit deze activiteiten komen wij ook tot politieke adviezen en aanbevelingen.

Wij zijn Bijtijds!

Hierbij het eerste e-magazine nummer van 2025 van het Wetenschappelijk Bureau BBB.

Wij heten Bijtijds, wij zijn bij de tijd, op tijd, niet van gisteren maar lopen ook niet met ons hoofd in de toekomstige wolken. En we komen bijtijds uit. Deze eerste editie bevat verschillende interessante artikelen.

Deze eerste editie start met een actueel artikel van Madelon Beusink over leven met politieke onzekerheid en wat men daaraan kan doen. Het tweede artikel van Niels Falch gaat over brede welvaart en hoe we daar als BBB het beste mee kunnen omgaan. Het derde artikel is van Bram Roth en zijn visie op onderwijs. Het vierde artikel is van Ira Helsloot en zijn kijk op het vuurwerkverbod. Het vijfde artikel is van Leo Oderkerken die een innovatief idee van de thorium reactor presenteert als oplossing voor de energietransitie. Het zesde artikel is van Anoeke Alberts over de kaderrichtlijn water. Het zevende artikel is van Augustinus Aerssens en gaat over een katholiek perspectief op nabuurschap. Het laatste artikel is van René van den Hoven over de rechtspersoonlijkheid van een rivier.

Vanaf nu komt ons e-magazine elke twee maanden uit! Lezers zijn van harte uitgenodigd om bij te dragen aan toekomstige uitgaves. Mail voor informatie of ideeën naar wetenschappelijkbureau@bbb.nl

Veel leesplezier!

Namens de redactie van Bijtijds,
Stephan Nuij en Niek Kelders

Inhoud

Tussen Regels en Richting	4
Dag van de Brede Welvaart: Samenwerken in tijden van grote transitie	6
Onderwijs: waarom, waartoe, waarheen?	10
Perspectieven op het vuurwerkdebat	20
Thorium MSR	22
KRW	28
Noaberschap	32
Rechtspersoonlijkheid Rivieren	38

Tussen Regels en Richting

Madelon Beusink

Terug bij af. Het kabinet is gevallen, verkiezingen komen eraan en opnieuw hangt er een wolk van politieke onzekerheid boven het land. Maar er speelt ook iets diepers. Alsof we vastzitten in systemen die niet meer werken, maar waar we ook niet zomaar zonder kunnen. Ondertussen snakken mensen naar houvast en richting. Een idee dat er een plan is – voor inflatie, migratie, Europa. Maar dat blijft vooralsnog uit.

Tot de bedden vol zijn, de lonen vastlopen, betaalbare huizen onvindbaar zijn en mensen zich afvragen: wanneer zijn we eigenlijk onze eigen koers kwijtgeraakt? Misschien is dat de verkeerde vraag. Misschien zijn we die koers niet kwijt, maar gewoon vergeten dat we hem zelf mogen uitstippelen. Ook binnen Europa mag je nog best eigenwijs zijn. Dat was ooit waar Nederland voor stond, denk aan onze geschiedenis: koopvaardij, verzet, debat. Niet alleen maar om tegendraads te zijn, maar vanuit een eigen moreel kompas.

Nu lijken we vooral bang om af te wijken en het is alsof je steeds moet kiezen tussen de grote kwesties van deze tijd: Oekraïne of Rusland, Israël of Palestina, meer of minder migratie, meer Europa of er helemaal uit.

De ECB print miljarden als confetti, terwijl onze koopkracht verdampt. De asielopvang kraakt onder keuzes die niemand durft te maken. En de euro wankelt tussen goedkoop geld en torenhoge rente, zonder dat duidelijk is wie er eigenlijk aan het roer staat.

Wie bepaalt nu de koers? En aan welke kant sta jij? Dit denken in uitersten zet ons vast. De echte vragen, en ook de meeste antwoorden, liggen ergens in het midden. Nederland houdt zich keurig aan de Europese afspraken. Dat noemen we stabiliteit, maar het voelt allang niet meer solide. Want weet Nederland eigenlijk nog wat het zelf wil? Durven we onszelf nog te zien als gemeenschap, in plaats van een optelsom van belangen? Waarom blijven we geloven dat elk probleem met beleid valt op te lossen, terwijl we het gesprek over wie we willen zijn nauwelijks meer voeren? Daar zit misschien wel het echte tekort.

We wachten op politiek, terwijl het misschien tijd is dat we zélf bewegen. Niet naar links of rechts, niet naar

Brussel of Den Haag, maar naar binnen. Naar een cultuur die verschil weer verdraagt. Een samenleving die het aandurft om echt te debatteren, zonder meteen in een hokje te worden geduwd: wappie, wokey, gekkie, domrechts. Wat we missen is geen beleid, maar lef.

Lef om af te wijken van het script. Om weer een eigen koers te durven varen. We hebben geen grote politieke draai nodig, maar een samenleving die weer tegen een stootje kan: verschil van mening, discussie, samenleven met mensen die niet op je lijken. Dat vraagt moed – niet van Europa, niet van Den Haag – maar van jou en mij. Misschien is de belangrijkste grens die we moeten verleggen dan ook niet die van het land – maar die van onszelf.

Dag van de Brede Welvaart: Samenwerken in tijden van grote transities

Niels Falch

Wat wordt er nou bedoeld met “brede welvaart?” Volgens Van Dale betekent welvaart een “toestand van maatschappelijke en materiële voorspoed.” Is dit dan een containerbegrip voor statistici om te meten hoe welvarend “in brede zin” de inwoners van Nederland zijn? Of is het concept brede welvaart een bedenksel van de talloze consultants van BMC en Berenschot die niet meer weg te denken zijn uit gemeenten, provincies en ministeries? Met deze vragen in mijn achterhoofd bezocht ik op 4 november jl. in Tilburg de Dag van de Brede Welvaart 2024: Samenwerken in tijden van grote transities georganiseerd door Tilburg University en de provincie Noord-Brabant. Tijdens deze dag keken beleidsmakers en wetenschappers door de lens van brede welvaart naar het openbaar bestuur en het bedrijfsleven en zoomden in op de vraag hoe je vormgeeft aan de samenwerking tussen bedrijf, overheid en burger in tijden van grote transities.

BBB's brede welvaart en welzijn

Voor BBB bestaat brede welvaart uit een rechtvaardige samenleving, met een gezonde economie en met loon naar werken. Dit is dan ook terug te voeren naar BBB's kernwaarden: professionaliteit, authenticiteit, noaberschap en de gulden regel: Wat u niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet. Waarden waarop je BBB kunt aanspreken, maar waar je ook als burger of bedrijf op aangesproken kunt worden (2023, p. 25). Bij BBB gaat het echter niet alleen om welvaart, maar ook om welzijn. Daarvoor hebben inwoners goede bereikbare en betaalbare toegang tot essentiële voorzieningen in hun omgeving nodig.

Transitie

Volgens rector magnificus Wim van de Donk moeten we een transitie bewerkstelligen van samenwerking omdat nu volgens hem “het weten in schappen is verdeeld.” Ook de Brabantse Commissaris van de Koning Ina Adema wil dat we door cross-sectoraal te denken met publieke- en private partijen op een andere manier naar de wereld kijken en dat we brede welvaart opnemen in elk beleidsplan. Daar is de Tilburgse burgemeester Theo Weterings het van harte mee eens. Ook hij beoogt een brede samenwerking

voor brede welvaart, zodat er kwaliteit van leven is voor iedereen. Maar daar voegt hij aan toe dat dit voor een grote groep niet makkelijk is door een intergenerationale overdracht van armoede in Tilburg. In het ronde tafelgesprek benadrukt ASML's Frank Heemskerk dat er in andere regio's wel Economic Boards zijn, maar dat die niet gekoppeld zijn aan een uitvoeringsorganisatie waarmee je ideeën aan de praktijk kunt toetsen.

Steward-ownership

Na de plenaire bijeenkomst volg ik een break out sessie van Gijsbert Koren over “brede welvaart en steward-ownership” met als ondertitel “van winstmaximalisatie naar de belangen van toekomstige generaties.” Als oprichter van We Are Stewards begeleidt Gijsbert ondernemers naar steward-ownership en pleit hij voor deze nieuwe ondernemingsvorm. Samen met Nina de Korte schreef Koren het boek Toekomstbedrijven: Hoe Steward-ownership ons gidst uit het tijdperk van de aandeelhouder (Business Contact, 2023). Bij steward-owned bedrijven knip je zeggenschap en eigendom los in het belang van de onderneming en staan niet de aandeelhouders, maar stewards aan het roer; geen familieleden meer met alle zeggenschap of een private equity investeerdersgroep maar stewards.

Koren wil af van het Angelsaksische model waarbij de vrije markt centraal staat en de belangen van aandeelhouders voorop worden gesteld. Een steward-ownership bedrijf heeft een stichting als “hoogste eigenaar” en de bestuursleden/stewards zijn een soort rentmeester geworden maar geen eigenaar meer. Zij zorgen ervoor dat het bedrijf op de lange termijn beter presteert en zijn doelstellingen waar kan maken.

Daarvoor gaat het uit van twee principes (1) zelfbestuur en (2) winst dient de missie. Succesvolle Nederlandse bedrijven die op deze manier werken zijn onder andere Arbo Unie, Berenschot, Vrij Nederland, Madurodam, Royal HaskoningDHV, Sprinklr en Remeha. Buitenlandse bedrijven die in handen zijn van stewards zijn zoal Rolex, Ozempic, Carlsberg, Patagonia, en Bosch. Zie voor meer informatie de website: <https://wearestewards.nl/>

Dubbeloratie

Aansluitend op het symposium vond de dubbeloratie van prof. dr. Kim Putters en prof. dr. Otto Raspe plaats. Putters en Raspe aanvaardden hun nieuwe hooglerschap aan de Tilburg University met het houden van een openbare rede, respectievelijk Navigeren op het smalle pad naar brede welvaart: maatschappelijke transitie en ons poldermodel (Putters) gevolgd door Koersen op het kompas van de brede welvaart (Raspe). Voorzitter van de Sociaal Economische Raad Kim Putters schetst in zijn oratie een nieuwe basis voor de toekomstige Nederlandse samenleving en economie: een breed welvaartscontract. Daarin trekken overheid, bedrijfsleven, wetenschap en samenleving gezamenlijk op om brede welvaart te bereiken. Hij adviseert om bij beleid uitdrukkelijk naar langjarige klimaatgevolgen te kijken waarbij people, planet en profit in balans

moeten komen. Putters roept op “om de waarde van maatschappelijk draagvlak én machtsdeling in een gepolariseerde wereld te willen zien.” Hij baseert zich hierbij op economen als Joseph Stiglitz, Govert Buijs en filosofen als Locke, Rousseau en Rawls.

In zijn oratie pleit Putters voor “brede wetenschap voor brede welvaart” met academische werkplaatsen die “tussenruimtes” zijn, waarin wetenschappers, beleid-smakers, professionals en ervaringsdeskundigen als gelijkwaardige partners kennis inbrengen en oplossingen bedenken.

Otto Raspe, hoofd RaboResearch, dringt in zijn oratie aan op een radicale koerswijziging om de samenleving voor iedereen leefbaar te houden. Raspe benadrukt dat welvaart niet alleen draait om economische groei, maar ook om sociale en ecologische dimensies en de balans daartussen. Hij focust daarbij met name op de regio's om richting te geven aan het kompas van brede welvaart: “Elke regio in Nederland kent zijn eigen opgaven op dit vlak. Dat vraagt om maatwerk in beleid. Want juist in de regio's wordt de kwaliteit van leven van mensen bepaald. Elke regio telt.” Dat zijn woorden die BBB-ers zeker zullen aanspreken. Maar Raspe ziet wel dat regio's verschillen van elkaar en dat vereist geen generieke aanpak. Als voorbeeld noemt hij Brainport Eindhoven, van een neerwaartse spiraal naar nu een explosieve groei met bedrijven zoals ASML. De grote diversiteit aan culturen in deze regio zal moeten aansluiten op het voorzieningenniveau bij het werken aan inclusieve brede welvaart. Zie voor meer informatie de website: <https://netwerkbredewelvaart.nl/>

Toekomstige generaties

Het concept brede welvaart suggereert een vorm van wensdenken waarbij we streven naar een welvarende samenleving voor alle inwoners van Nederland. Maar is hier niet de wens de vader van de gedachte? Zo van, laten we duizend bloemen bloeien. Houden we niet grote bevolkingsgroepen een worst voor? Met een klimaatcrisis, een woningcrisis, asielcrisis, gezondheidscrisis, energiecrisis, onderwijscrisis, een stijgende inflatie, personeelstekorten, toenemende polarisatie en oorlogsdreiging kan je toch moeilijk spreken van een rustig bestaan in het heden met een optimistische kijk op de toekomst? Hoe gaan we dan die brede welvaart voor iedereen bewerkstelligen in een neoliberale samenleving waar als je het minimumloon en toeslagen verhoogt dit weer gevolg heeft voor een prijsstijging

in de supermarkten en de energieprijzen, kortom het waterbed-effect? Kan in de komende jaren onze bestaanszekerheid worden gegarandeerd door een stabiel en voldoende besteedbaar inkomen, de mogelijkheid tot gezond en betaalbaar eten, goed onderwijs, veilig werken en betaalbare huisvesting als het systeem aan het vastlopen is?

Blijven we de economie van aandeelhouders spekken of concentreren we ons op een brede welvaart en het redden van de natuur? Deze Dag van de Welvaart heeft mij laten zien dat zowel publieke- als private partijen goed doordrongen zijn van het feit dat er nu écht een transitie nodig is om het leven op aarde op een gezonde en natuurlijke manier over te dragen aan toekomstige generaties. Maar hoe gaat die transitie er dan uit zien in de praktijk?

Noaberstaat

BBB streeft naar een Nederland als een “Noaberstaat” (of een “Mienskipsteat” in het Fries) om brede welvaart en welzijn voor de inwoners te bewerkstelligen. BBB gaat uit van een samenleving waar iedereen bijdraagt en ook naar elkaar omkijkt. Alle burgers kunnen beschikken over gezond voedsel, gezonde lucht, schoon water, leefbare huizen, banen die bestaanszekerheid geven, een inkomen, toegankelijke gezondheidszorg, ouderenzorg en toekomst voor onze jeugd. Daarnaast kunnen inwoners gebruik maken van de bus in de straat of de straat verderop, het zwembad, de Geldmaat op de hoek, de jaarlijkse straatbarbecue, het dorpsfeest en het terras in de stad of in het dorp. BBB pleit voor een visie op niet alleen welVAART, maar ook op welZIJN (2023, p. 9).

BBB blijft een voorstander van decentralisatie van zowel bevoegdheden als middelen, waarbij het bestuur dicht aansluit bij gemeenschappen. De Noaberstaat van BBB is gebaseerd op wederzijdse verantwoordelijkheid, respect, vertrouwen, staat dicht bij de samenleving en heeft een regionale verbinding.

Literatuur:

- Putters, Kim. Navigeren op het smalle pad naar brede welvaart: maatschappelijke transitie en ons poldermodel. Inaugurele rede. Tilburg: Tilburg University, 2024.
- Raspe, Otto. Koersen op het kompas van de brede welvaart. Inaugurele rede. Tilburg: Tilburg University, 2024.
- BBB. Ieder Dag BBBeter: Van Vertrouwenscrisis naar Noaberstaat. Visie en Verkiezingsprogramma Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Onderwijs: waarom, waartoe, waarheen?

Een persoonlijk pamflet van Bram Roth

Inleiding

Wij mensen zijn een bijzonder stel. Terwijl we lichamelijk niet bijzonder sterk zijn en zelfs qua cognitieve vermogens de medebewoners van onze planeet niet altijd achter ons laten (Flynn Martin et al., 2014), hebben we het toch maar geschopt tot een soort die overal zijn stempel op drukt. Hoe hebben we dat voor elkaar gekregen? De sleutel tot dit succes is natuurlijk de taal.

De snelheid waarmee het jonge kind de taal waarin het opgroeit in zich opzuigt, is adembenemend. Op een leeftijd van slechts vijf jaar kennen kinderen al zo'n tienduizend woorden (Shipley & McAfee 2015), en leren die ogenschijnlijk vrijwel zonder moeite. De duizenden talen die ter wereld worden gesproken blijken bovendien, met alle verschillen in cultuur, grammatica en woordenschat, verbazend gemakkelijk in elkaar om te zetten. Alles wijst erop dat de taal iets universeel menselijks is, iets wat alle mensen op aarde verbindt.

Waarom geeft de taal onze soort zo'n voorsprong? Met de taal als voertuig zijn we in staat kennis, gevoelens en ervaringen met elkaar te delen. Dankzij de taal kan de oudere generatie de door haar opgedane kennis en ervaringen delen met de jongere generaties.

Dankzij de taal hoeft niet elke generatie opnieuw het wiel uit te vinden, maar kan zij voortbouwen op hetgeen door eerdere generaties tot stand is gebracht: een cultuur van kunst, wetenschap en techniek. Deze cultuur, die door de mens rondom zijn beperkte biologie is opgebouwd, is zo dynamisch en flexibel dat zij veel sneller kan evolueren dan de biologie waaruit zij voortkomt. Dat betekent evenwel niet dat voor het doorgeven en onderhouden van deze cultuur geen zorg en inspanning vereist zijn. Juist omdat onze cultuur is opgebouwd rondom onze biologie, die enkel oog heeft voor primaire behoeften als voedsel en veiligheid,

moeten we ons actief inspannen om onze cultuur over te dragen en moeten jongeren hard werken om zich deze eigen te maken. In dit verband wordt wel eens smalend de metafoor gebezigd van het 'binnen de lijntjes kleuren'. Onderwijs zou jongeren te zeer beperken in hun nieuwsgierigheid en verbeeldingskracht; ze zouden metaforisch de ruimte moeten krijgen ook 'buiten de lijntjes te kleuren'. Er is natuurlijk niets op tegen om te proberen bewust grenzen te verleggen. Maar wie zich nooit van een grens bewust is geweest, dan deze ook niet bewust overschrijden. Om terug te keren tot het voorbeeld: Wie nooit heeft geleerd binnen de lijntjes te blijven, zal ook nooit weten hoe het is om erbuiten te kleuren.

Al zeker tienduizenden jaren worden kennis en ervaring aan jongeren doorgegeven. Lange tijd gebeurde dat in een informele setting: van ouders op kinderen, van expert op beginner en vooral van oud op jong. Onderwijs in een min of meer formele setting bestond nauwelijks en was overal lange tijd slechts voorbehouden aan een aristocratische kaste. De klassieke Grieken hadden het in dit verband over scholè (σχολή), dat tekenend genoeg 'vrije tijd' betekent – het overgrote deel van de bevolking moest gewoon keihard zwoegen om het hoofd boven water te houden (Brown & Luzmore, 2021).

In de loop van de negentiende eeuw veranderde dit. Geïndustrialiseerde naties als Groot-Brittannië zagen hun welvaart razendsnel toenemen en begonnen zich te realiseren dat de algemene bevolking een enorm economisch potentieel bezat, mits deze maar behoorlijk opgeleid was. Geleidelijk werd overal in de ontwikkelde wereld een onderwijssysteem opgetuigd met in elk geval voor de jongsten een algemene leerplicht. Dit was overigens onderdeel van een breder proces waarbij overheden zich voor het welzijn van hun bevolking begonnen te interesseren en bijvoorbeeld sterftecijfers gingen bijhouden om de gezondheid te monitoren.

Het woord 'statistiek' herinnert nog aan deze vroege bemoeienis van staatswege (<https://en.wikipedia.org/wiki/Statistics>).

De onderwijssystemen die zo her en der ontstonden, weerspiegelden natuurlijk ook de grote cultuur- en machtsverschillen tussen landen. Het lang achtergebleven Pruisen, bijvoorbeeld, koos voor een autoritair onderwijssysteem van staatwege en naar militair model, met een grote nadruk op gehoorzaamheid en gemeenschapszin. Het vooruitstrevende Groot-Brittannië, daarentegen, bleef paradoxaal genoeg voor een groot deel vertrouwen op privaat initiatief. Nog altijd is door de overheid gefaciliteerd onderwijs in een groot deel van de wereld niet vanzelfsprekend, en zijn mensen er dus voor aangewezen op betaalde diensten.

Hoe dan ook zijn de successen van staatsonderwijs, gekoppeld aan algemene leerplicht, spectaculair te noemen. De geletterdheid schoot in een periode van honderd jaar omhoog (Boonstra, O. 2006) en steeds meer mensen volgden onderwijs op gevorderd,

sommigen zelfs academisch, niveau (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_tertiary_education_attainment).

Nederland begon zijn industrialisatie pas betrekkelijk laat en dat gold ook voor de invoering van algemene leerplicht. In 1901 werd ze ingesteld voor kinderen van 6 tot 12 jaar, waarna deze in stappen is uitgebreid (1975) naar een leer- en aanwezigheidsplicht voor de duur van 10 jaar. In 1985 werden kleuter- en basisonderwijs gefuseerd tot de Basisschool en werd de leerplicht uitgebreid voor de leeftijden tussen 5 en 16 jaar.

In 2007, ten slotte, werd een 'kwalificatieplicht' ingevoerd tot 18 jaar of ten minste een diploma op mbo-niveau 2 of havo of vwo (<https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/tijdlijn-primair-onderwijs/1900-de-leerplichtwet>). Jongeren die er niet in slagen een van deze minimale kwalificaties te halen, krijgen op papier hulp en ondersteuning bij het inrichten van hun leven, al dan niet via onderwijs (ibid.).

Grote vragen

Massaal onderwijs van staatswege is ingevoerd naar aanleiding van de golf van industrialisatie van de negentiende eeuw. De geschiedenis van de twintigste laat zien dat grote groepen mensen, die voorheen uitgesloten waren van een serieuze maatschappelijke rol, zich dankzij dit onderwijs hebben weten te emanciperen. Waar de zittende magistratuur, bijvoorbeeld, in het verleden vrijwel uitsluitend was voorbehouden aan lieden van adellijken bloede, daar kan in principe nu iedereen met juridisch talent en een zuiver moreel kompas tot die rangen doordringen. Het onderwijs heeft dus maatschappelijk veel meer betekend dan enkel maar het versterken en consolideren van economische groei.

Lange tijd heeft het onderwijs dan ook gegolden als een belangrijke maatschappelijke factor. Het werk in het onderwijs stond in hoog aanzien en docenten en leerkrachten werden goed betaald. Het niveau van de opleidingen was hoog en werd streng bewaakt. Niet iedereen kon zomaar leerkracht of docent worden, maar eenmaal in die positie genoot men grote autonomie en autoriteit. In de hoogste klassen van het pre-academisch onderwijs (havo en vwo) waren docenten vrijwel allen universitair geschoold in het vak dat ze doceerden. Een aantal in elkaar grijpende ontwikkelingen heeft de zaken echter een keer in negatieve zin gegeven: bezuinigingen, verschuiving van aandacht van inhoud naar proces, een opkomende hiërarchie op school en een veranderde kijk op de rol van de docent: van kenniswerker naar coach.

Vanaf de jaren '80 van de twintigste eeuw hebben opeenvolgende kabinetten fors bezuinigd op onderwijs (<https://anderetijden.nl/aflevering/254/De-bezuinigings-kampioen>). Aan de universiteiten verdwenen de wetenschappelijk assistenten, in het voortgezet onderwijs werden de salarissen van startende academici drastisch gekort (HOS-nota, Herziening Onderwijs Salarissen, 1985) en de lerarenopleidingen werden losgemaakt van hun grote academische broers.

Vanaf de jaren '90 is bovendien ingezet op schaalvergroting met als belangrijkste prikkel de lumpsum-financiering, waarbij schoolbesturen het onderwijsgeld naar eigen inzicht konden inzetten. Die schaalvergroting is geslaagd: de meeste scholen zijn tegenwoordig onderdeel van een overkoepelende stichting met een apart bestuur, die administratieve zorgen bij de school wegneemt en die een gezamenlijk wervings-

beleid voert voor docenten en leerlingen. Keerzijde van deze diensten is natuurlijk, dat er een duur bovenschools bestuur moet worden onderhouden.

Sinds de jaren '80 zijn zodoende de salarissen voor startende academici in het onderwijs drastisch gekort. Het zal dan ook niet verbazen dat deze groep sindsdien steeds kleiner is geworden en nog steeds krimpende is. Hun plaats is ingenomen door voornamelijk hbo-opgeleiden die meer vanuit aan de onderwijspraktijk ontleende overwegingen plegen te handelen, dan vanuit kennis van en passie voor de wetenschap die men doceert. Dit proces is nog verder in de hand gewerkt door een verschuiving bij de opleidingen. Niet langer ligt het primaat er bij wetenschap, maar bij op het werkproces gerichte competenties als 'het vermogen tot reflecteren over het eigen functioneren'. Ook op de werkvloer is deze tendens waar te nemen. Docenten zien zichzelf steeds vaker meer als een maatje, een coach voor hun leerlingen dan als drager van hoogwaardige kennis. Tegelijkertijd wordt steeds meer tijd van docenten in beslag genomen door niet-lesgebonden taken als mentoraat, surveillance of secretariaat.

Hand in hand met deze ontwikkelingen zien we de laatste decennia ook een opkomende hiërarchie op school. Waar in het verleden een gemiddelde school toekon met een rector en twee à drie conrectoren die bovendien voortgekomen waren uit de eigen school, daar hebben we nu te maken met beroepsbestuurders die geen binding meer met die school hebben of die zelfs helemaal geen onderwijsachtergrond hebben. Deze bestuurders beschouwen zichzelf vaak als een generalist die op abstracte wijze, zonder acht te hoeven slaan op de precieze invulling van de onderwijstaak, de organisatie leidt. Naast de schoolleiding zien we tegenwoordig ook een woud van functionarissen die het klaslokaal hebben verlaten om teamleider, coördinator of projectleider te worden, en wel tegen een beter salaris. Het echte werk voor de klas heeft inmiddels zo'n beetje de laagste status onder het best opgeleide personeel.

Praktische issues

Vroege selectie en kansengelijkheid

In vergelijking met veel andere landen wordt het basisonderwijs in Nederland vroeg afgesloten met een selectie van geschikt vervolgonderwijs, wat door sommigen gekritiseerd wordt (Leijnse 2022).

Bovendien beschikken we over een zeer gevarieerd onderwijslandschap, met aan de ene kant opleidingen die praktisch georiënteerd zijn zoals vmbo-basis, en aan de andere kant theoretische opleidingen zoals de gymnasia. De selectie van geschikt vervolgonderwijs vindt plaats op grond van toetsing ([Voortgangstoets, https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/schooladvies-en-doorstroomtoets-basisschool](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/schooladvies-en-doorstroomtoets-basisschool)) en het oordeel van de leerkracht van de basisschool, zoals dat gedurende de acht jaar dat het kind basisschool heeft bezocht, heeft kunnen rijpen. In dit systeem worden kinderen dus vroeg geplaatst in het onderwijstype dat het best bij hen lijkt te passen, waardoor maatwerk mogelijk is door docenten die precies op de eigen doelgroep zijn ingespeeld en die daar een grote professionele trots aan ontleen. In het Praktijkonderwijs, bijvoorbeeld, geeft men aan dat men de instromers nog vóór de herfstvakantie van hun in het basisonderwijs opgelopen schooltrauma's weet te verlossen.

Het feit dat kinderen vroeg in een passende omgeving van gelijkgestemde leeftijdsgenoten worden geplaatst, bevordert verder een gevoel van veiligheid omdat ze zich minder een buitenbeentje in hun groep hoeven te voelen, bijvoorbeeld omdat ze nooit de moeilijkste vragen krijgen. Natuurlijk kunnen er menselijke fouten het selectieproces binnensluipen, maar dit wordt gedeeltelijk ondervangen door een flexibel systeem van op- en afstroom, waarbij bijvoorbeeld kinderen met een diploma vmbo-t alsnog een havodiploma kunnen gaan behalen als ze daartoe gemotiveerd zijn. Over het geheel genomen blijkt opstroom vaker voor te komen dan afstroom (Inspectie van het Onderwijs 2019), wat illustreert dat het Nederlandse systeem volop kansen biedt. (Dat laatste overigens wel met de kanttekening dat het zogenaamde 'stapelen' zoals in het voorbeeld hierboven, waarbij na een eerder behaald diploma een opleiding met meer uitdaging wordt gevolgd, de laatste decennia wel moeilijker is geworden door een niet altijd even gelukkige inhoudelijke aansluiting tussen de opleidingen. Hier is dus nog winst te behalen.)

Ons systeem van vroege selectie ligt echter voortdurend onder vuur van critici die menen dat het kinderen ten onrechte in hokjes plaatst en dat het daardoor kansengelijkheid zou schaden. Op de schaal van de samenleving als geheel zou het ook de maatschappelijke cohesie geen goed doen, omdat mensen met verschillende onderwijservaringen in hun eigen bubbel zouden blijven. De oplossing die men dan voorstelt is dan ook, kinderen langer bij elkaar op school te houden

en hun in heterogene groepen onderwijs te bieden. De docent zou dan binnen die groep moeten differentiëren (Berben 2020) om toch ieder kind het beste maatwerk te bieden.

Tegen deze gedachten is het nodige in te brengen. Om te beginnen is het niet het onderwijs zelf dat aan het zo verguisde 'hokjesdenken' doet, maar de samenleving als geheel. Terwijl veel mbo'ers, bijvoorbeeld, tegenwoordig met een eigen klusbedrijf beter verdienen dan menig hbo'er met een management-functie, blijven veel ouders toch geloven dat theoretisch, talig onderwijs voor hun kind betere perspectieven zou bieden dan een praktische beroepsopleiding. Dat is in het licht van wat in de inleiding is gezegd over taal als succesfactor van de soort weliswaar begrijpelijk, maar weerspiegelt op generlei wijze de economische realiteit. Ook is niet duidelijk waarom het langer bij elkaar houden van kinderen in heterogene groepen tot een betere maatschappelijke cohesie zou leiden, te meer daar verschillen uitgerekend in die heterogene groepen veel eerder opvallen. Ten slotte negeren deze ideeën de historisch gegroeide realiteit van docenten die precies op één bepaalde doelgroep zijn ingespeeld en daar hun professionele trots aan ontleen. Zo is het bijvoorbeeld niet duidelijk hoe een docent aan een gymnasium zou moeten gaan differentiëren in een heterogene groep waarin ook praktisch ingestelde kinderen zitten, en hoe de praktijkdocent zou moeten gaan dealen met sluwe opmerkingen van de intelligentste kinderen.

Voor de relatief vroege selectie is ook een relatief vroege determinatie nodig van de mogelijkheden, cognitief en anderszins, van het kind. Vaak klinkt in dit verband het verwijt dat scholen zouden discrimineren op grond van etnische achtergrond. Kinderen uit niet-autochtone minderheidsgroepen zouden stelselmatig een minder theoretisch getint advies krijgen dan andere kinderen. Nog afgezien van het feit dat de betere waardering voor theoretisch onderwijs iets is wat voortkomt uit de samenleving als geheel en niet uit het onderwijs, is voor dit verwijt geen empirische evidentie (Inspectie van het Onderwijs 2022). Als men corrigeert voor het feit dat de onderwijskansen van kinderen sterk correleren met die van hun ouders en dat deze voor ouders van niet-autochtone afkomst al minder rooskleurig zijn dan gemiddeld, blijkt dat al genoeg om de verschillen in onderwijsadvies te kunnen verklaren. Omgekeerd lijken er wel aanwijzingen te zijn dat schoolgaan in een buurt met een zwakkere

sociaaleconomische positie, de kans op een gunstiger schooladvies verhoogt (nu.nl 2022). Deels kan dit te maken hebben met een goedbedoelde neiging van leerkrachten om hun leerlingen het beste te gunnen, maar ook los daarvan vermag het ook geen verbazing te wekken als men bedenkt dat je natuurlijk eerder in positieve zin opvalt als de prestaties van de groep als geheel meer te wensen overlaten.

Bijles en bijscholing

Steeds meer leerlingen krijgen een of andere vorm van bijles, variërend van huiswerkbegeleiding die al dan niet op school plaatsvindt, tot intensieve training voor bijvoorbeeld toetsen en examens. Er is een heuse 'bijlesindustrie' ontstaan waarin inmiddels honderden miljoenen per jaar omgaan; de omzet van die industrie is bovendien snel stijgende (CPB 2021). Wat gaat hier mis in het onderwijs? Over het algemeen is dat ouders natuurlijk niet aan te rekenen. De onderwijskwaliteit is dalende als gevolg van achterblijvend opleidingsniveau van docenten en een schrijnend tekort aan menskracht voor de klas. Tegelijkertijd zien we echter ook dat ouders steeds meer ambitie aan den dag leggen met hun kroost, en dat zij bereid zijn daar ook serieus in te investeren.

Al enige jaren groeien de zorgen omtrent dit fenomeen. Als het ene kind met goed verdienende ouders wel bijles of huiswerkbegeleiding kan krijgen maar het andere niet omdat zijn ouders minder gefortuneerd zijn, zou deze industrie wel eens de kansenongelijkheid kunnen vergroten. Verder dreigt bijles natuurlijk het rendement van de reguliere lessen onder druk te zetten omdat leerlingen sterker gaan leunen op hun bijlessen. Bovendien onttrekken deze bureautjes vaak menskracht aan het reguliere onderwijs, wat natuurlijk het tekort aan docenten voor de klas verergert.

Er zijn al wat aarzelende initiatieven om dit fenomeen te beteugelen. Zo speelt men met de gedachte om commerciële huiswerkbegeleiding op school te ontmoedigen door bekostigde scholen te verbieden hier reclame mee te maken (AOB 2022). Verder is algemeen bekend dat veel werk als bijlesdocent of huiswerkbegeleider niet in loondienst wordt gedaan maar als ZZP'er. Dit is een van de redenen waarom men tracht het aantal ZZP'ers terug te brengen met maatregelen die men op papier verdedigt als bedoeld om schijnzelfstandigheid te bestrijden, zoals bijvoorbeeld verplichte deelname aan een pensioenfonds.

De vraag blijft echter of je met dergelijke maatregelen het kernprobleem: dalende onderwijskwaliteit gekoppeld aan steeds meer ambitie van ouders, wel effectief aanpakt.

Behalve de leerlingen ontkomen ook hun docenten niet aan werk buiten de dagelijkse routine. Regelmatig moeten docenten allerlei na- en bijscholing volgen, waar dan de reguliere lessen voor worden uitgeroosterd. In beginsel is het natuurlijk helemaal zo gek nog niet dat docenten hun vak bijhouden. Bij een vak als geschiedenis, bijvoorbeeld, wordt het programma vaak omgegooid in het licht van de actualiteit en veranderde inzichten in de manier waarop de stof gegroepeerd moet worden (slo 2024). Echter, de meeste bijscholing is niet vakinhoudelijk van aard en heeft dan bijvoorbeeld betrekking op mentoraat of andere zorgteken. Docenten hebben bovendien geen inspraak in de cursussen die ze als bijscholing verplicht moeten volgen, waardoor schoolleiders in de verleiding kunnen komen om bevriende aanbieders van dergelijke cursussen met voorrang opdrachten te gunnen.

Deze situatie is om meerdere redenen onwenselijk. Om te beginnen vallen lessen uit waardoor met name de zaakvakken zoals biologie, waar een overladen programma moet worden afgewerkt, in de knel kunnen komen. Omdat docenten verder geen inspraak hebben kunnen zij de tijd die zij verplicht aan na- en bijscholing moeten besteden, niet investeren in hun inhoudelijke versterking als expert. Dit zet de motivatie van docenten onder druk om zich in te zetten voor dergelijke trajecten naast hun reguliere werk, en holt hun inhoudelijke expertise nog verder uit. Ten slotte zij herhaald dat ook een zekere corrumperende werking op schoolbestuurders niet uit te sluiten is.

Extern adviseurs

Behalve aanbieders van cursussen voor docenten en bijles voor leerlingen, is er nog een categorie commerciële partijen in de uitdijende schil rondom het onderwijs vertegenwoordigd: die van de extern adviseurs. Inmiddels lopen er tienduizenden betaalde specialisten rond in bijvoorbeeld onderwijspsychologie of pedagogiek (AOB 2022a).

Hoewel het op zich natuurlijk geen kwaad kan dat onderwijsgevendend zich verdiepen in psychologie en pedagogiek, is de groeiende schil van extern adviseurs toch om meerdere redenen problematisch.

Om te beginnen kosten adviezen natuurlijk geld, geld dat niet landt op de werkvloer en in de klas. Ten tweede oefenen de duizenden adviesbureautjes een aanzuigende werking uit op onderwijzenden: Veel leerkrachten en docenten zien een studie in een van die disciplines als een kans om buiten het klaslokaal een beter betaalde, en in hoger aanzien staande, baan te bemachtigen. Iedere onderwijsgevende die de werkvloer verlaat om aan de slag te gaan als adviseur, maakt het docententekort weer een klein beetje groter. Ten slotte geldt ook hier dat schoolleiders in de verleiding kunnen komen om adviezen in te winnen bij bevriende aanbieders, waarbij zij bovendien mogelijk ook meer advies inkopen dan strikt noodzakelijk zou zijn.

Gratis schoolboeken

Sinds 2008 is geregeld dat scholen de schoolboeken kosteloos aan hun leerlingen ter beschikking moeten stellen. De scholen worden daarvoor gecompenseerd met een bedrag dat inmiddels zo'n 10% van de totale bekostiging per leerling uitmaakt (Rijksbegroting Onderwijs 2024). Inmiddels gaan er ook stemmen op om digitale leermiddelen zoals tablets of laptops kosteloos te verstrekken; hoe dan ook moet een volwaardig alternatief hiervoor voorhanden zijn (Rijks-overheid Vraag en antwoord 2025). In de praktijk heeft dit geleid tot een afname van de traditionele, herbruikbare schoolboeken ten gunste van de zogenaamde werkboeken die telkens na een jaar worden afgedankt. Doordat uitgevers hun edities ook voortdurend wijzigen – vaak eenvoudig door de paginanummering te veranderen – zijn verschillende edities vaak al na een jaar niet meer naast elkaar te gebruiken. De docent kiest dan vaak de weg van de minste weerstand – het werk is druk genoeg – en plaatst een nieuwe bestelling. Dit levert jaarlijks een enorme afvalberg van onbruikbaar papier op, een strop voor het milieu.

Naast de papieren methodes leveren de uitgevers ook online omgevingen voor zowel docent als leerling. Waren deze omgevingen in de begintijd, nu zo'n twintig jaar geleden, nog amateuristisch van opzet, tegenwoordig kan men er toetsen, antwoordmodellen, practica en zelfs complete lessenseries vanaf halen. Op het eerste gezicht lijken deze diensten een verlichting van de onderwijstaak te beloven. Als je als docent even wat minder tijd hebt, is de verleiding groot om bijvoorbeeld snel een toets te downloaden. Bij nader inzien kleven er echter ook aanzienlijke nadelen aan al die online gemakken. Om te beginnen zijn deze

diensten duur en worden ze ook razendsnel duurder – de ontwikkelkosten voor de uitgever zijn hoog en men wil die kosten er uiteraard uit halen. Ook hier komt de docent in de verleiding om maar weer jaarlijks een licentie voor een paar tientjes op kosten van de school te bestellen. Maar een nog serieuzer bezwaar is dat docenten op die manier de traditionele ambachten die zo bij het vak horen, uit de vingers glijpen. Als docenten bijvoorbeeld geen enkele toets meer zelf maken, verworpen ze tot een simpel doorgeefluik van materiaal dat door derden is geproduceerd. Je hoeft er tenslotte alleen maar voor door websites te kunnen scrollen, nietwaar? Het lijkt geen twijfel dat deze ontwikkeling de status van het docentschap, die al zo onder druk staat, nog verder bedreigt.

Ook de licenties voor online gebruik door leerlingen zijn duur. Scholen besteden tonnen van hun begroting aan toegang voor leerlingen tot de online leeromgevingen – zie bijvoorbeeld de tarieven bij deze aanbieder: Studyflow ([Prijzen en bestellen VO - Studyflow](#)). Net als de gedrukte methodes zijn die omgevingen in de regel druk geïllustreerd en bevatten ze naast de lesstof ook vraagstukken, antwoorden, oefentoetsen, samenvattingen, verdiepende stof en dergelijke. Het aanbod is zo overweldigend dat het uitnodigt tot oppervlakkig scrollen, aanklikken, doorklikken, ... en vervolgens wegglikken. Ontwikkelaars hebben hun best gedaan om de online omgeving goed aan te laten sluiten aan wat zij zich voorstellen bij de online belevingswereld van de leerling. Om verschillende redenen heeft men hier echter toch een totaal verkeerde afslag genomen.

Om te beginnen heeft de drukke vormgeving van het online lesmateriaal het onderscheid met het grotere, op ontspanning gerichte aanbod vervaagd. Dit betekent dat een leerling op dezelfde oppervlakkige, passieve manier door het materiaal dreigt te bladeren als wanneer deze zich op sociale media manifesteert of aan online gaming doet. Maar ten tweede blijft school natuurlijk toch school, ook voor leerlingen.

Je kunt een leeromgeving nog zo speels vormgeven, feit blijft dat deze bedoeld is om lerende stappen te zetten door actief met de stof aan de slag te gaan. Zodra een leerling echter merkt dat er cognitieve inspanning wordt verwacht bij het door het materiaal scrollen, komt de verleiding op om door te klikken naar een sociaal platform of een game. Kort gezegd: van deep learning dat beklijft is nauwelijks nog sprake.

Administratieve ruis

Scholen maken massaal gebruik van dure online platforms – zie bijvoorbeeld Magister (<https://magister.nl/>) – waarop van alles wordt bijgehouden, van absentie en te laat komen tot huiswerk, toetsen en cijfers. De belangrijkste aanbieders van deze platforms bevinden zich een positie van quasi-monopolie en zij hebben hun tarieven in korte tijd aanzienlijk verhoogd.

Op het eerste gezicht lijkt een enkele omgeving waarin van alles wordt bijgehouden bijzonder praktisch. Iedereen binnen de school kan met een paar muisklikken bij alle opgetekende informatie over elke leerling met wie men te maken heeft, en dat vanuit verschillende rollen: docent, mentor, leidinggevende, conciërge en

niet te vergeten de ouders of verzorgers. Keerzijde van deze medaille is evenwel natuurlijk, dat ook van docenten meer wordt verwacht dat zij allerlei gegevens over de leerling administreren. Het gaat hierbij niet alleen om serieuze zaken als een verwijdering uit de les waarvoor een verantwoording door de docent wordt verwacht, maar ook om meer alledaagse als absentie en gedrag. In bijzondere gevallen kan een zorgcoördinator zelfs van docenten verlangen dat zij na afloop een kort verslagje schrijven over die ene zorgleerling. De administratieve druk voor de docent is zo, met een online platform, eerder hoger dan lager geworden in de loop der tijd.

Een ander nadeel van permanent beschikbare informatie wordt ervaren door leerlingen. Dankzij de schoolapp zijn hun ouders soms eerder op de hoogte van zaken als cijfers of beoordelingen dan zij dat zelf zijn. Al zijn daar natuurlijk afspraken over te maken – er zijn hier en daar initiatieven om de cijferinzage te blokkeren (Ouders & Onderwijs 2024) – leerlingen kunnen zo het gevoel krijgen voortdurend op de huid gezeten te worden. In sommige gevallen kan dit hun gevoel van welbevinden schaden.

Autonomie en werkdruk

In Nederland moeten docenten meer lessen geven dan in het buitenland (VO-raad 2019) en zijn de groepen ook groter. Daarnaast is ook sprake van een hoge administratieve belasting. Absentie, te laat komen, huiswerk en verslaglegging slokken een hoop tijd op. Wie bijvoorbeeld een leerling uit de les verwijderd, wordt geacht dit incident vast te leggen in een registratiesysteem, compleet met feitenrelaas en motivering van de verwijdering. Niet zelden volgt dan overleg met een mentor, een leidinggevende en in sommige gevallen ook een ouder. Dit alles draagt al bij aan een grote objectieve werkdruk in termen van het aantal aan het werk bestede uren per week.

Maar zoals gezegd wordt tegenwoordig van de docent verwacht dat deze naast het geven van onderwijs, ook taken op zich neemt die men eerder tot zorg zou kunnen rekenen, zoals een coachend mentoraat. Naast een twijfelachtig effect op het welzijn van leerlingen trekt dit een zware wissel op de werkkracht van docenten. Niet alleen worden zij zo niet zelden in een ongemakkelijke onderhandelingspositie gemanoeuvreerd tussen ouders en collega's, ook wordt het steeds lastiger een eenmaal ingezette pedagogisch-didactische lijn te

volgen. Op elk moment kan een interventie door een leidinggevende deze lijn doorbreken, bijvoorbeeld als een ouder of een collega bij deze leidinggevende heeft geklaagd. Zo is er niet alleen sprake van een hoge objectieve werkdruk in termen van het aantal aan het werk bestede uren per week, maar ook van een hoge subjectieve werkdruk, de werkdruk zoals die wordt beleefd door de permanente ruis die optreedt door ingrepen van buitenaf.

De autonomie van de docent staat hierdoor vanzelfsprekend zwaar onder druk. Terwijl dus enerzijds het opleidingsniveau van docenten al dalende is als gevolg van bezuinigingen en twijfelachtige keuzes die de opleidingen hebben gemaakt, is anderzijds als gevolg van de dalende autonomie een generatie docenten uitgeselecteerd die niet alleen maar nauwelijks nog bezwaar heeft tegen gebrek aan autonomie, maar die zelfs hunkert naar heldere instructies van leidinggevenden. Het zal duidelijk zijn dat deze nieuwe, betrekkelijk dociele, generatie docenten de autoriteit en het aanzien van het beroep geen goed heeft gedaan. Op zijn beurt is het dalende aanzien van het beroep natuurlijk weer koren op de molen van hen die belang hebben bij gematigde salarissen: bestuurders en de politiek. Zo is er weer een cirkeltje rond.

Thuiszitters

Ondanks de algemene leerplicht volgen in Nederland naar schatting tienduizenden kinderen geen volwaardig onderwijs, en dit aantal stijgt de laatste jaren (Kinderombudsman 2024). Over de diepere oorzaken zijn de meningen verdeeld, maar feit blijft dat de stijging is versneld sinds Coronamaatregelen als lockdowns en online thuisonderwijs (Didactief 2024). Het lijdt nauwelijks twijfel dat kinderen in kwetsbare posities, bij wie bijvoorbeeld de ouders thuis geen aanmoediging of ondersteuning konden bieden, meer last hebben gehad van dergelijke maatregelen dan kinderen in meer gefortuneerde omstandigheden. Dit onderstreept maar weer eens hoe belangrijk fysiek onderwijs is in het licht van welzijn en kansengelijkheid. Maar waar komt dan die stijging in verzuim vandaan?

Een veel gehoord verwijt in dit verband is, dat het systeem van toetsing, becijfering en selectie de jeugd bovenmatig zou belasten. Het onderwijs zou zich meer op vrije ontwikkeling moeten richten zonder obstakels op te werpen, waarbij vooral de toetsing het als onwenselijk obstakel moet ontgelden (Boonstra, C.

2021). Men rekent dan bijvoorbeeld voor dat scholieren met gemiddeld meer dan twee schriftelijke toetsen per week worden geconfronteerd (De Correspondent 2022/2023). Wat bij deze argumentatie echter over het hoofd wordt gezien is, dat dit zo vermaledijde systeem de laatste tientallen jaren nauwelijks veranderd is en dat een toename in schoolverzuim hier dus niet zonder meer aan toegeschreven kan worden. De toetsdruk, bijvoorbeeld, lag drie decennia terug niet op een significant lager niveau dan tegenwoordig. De alternatieve systemen die dan worden voorgesteld, zoals 'Ontwikkelingsgericht onderwijs' (Kerpel 2023), hebben bovendien nog niet overtuigend aangetoond dat ze de algemene onderwijskwaliteit kunnen behouden en tegelijkertijd het verzuim kunnen terugdringen.

Welzijn en zorg

Terwijl toetsing, becijfering en selectie de laatste decennia dus nauwelijks zijn veranderd, is er tegenwoordig wel veel meer expliciete aandacht voor het welzijn van jongeren. In de opleiding van docenten en in hun dagelijkse werk is de pedagogiek opgerukt ten koste van wetenschappelijke vakinhoud. Docenten en leerkrachten worden, meer dan voorheen, geacht zich als mentor, coach of zelfs maatje op te stellen zij aan zij met hun leerlingen. Gezinnen zijn kleiner en ouders hechten – ook omdat ze zelfs steeds beter zijn opgeleid – meer waarde aan goede schoolprestaties van hun kroost, wat soms leidt tot beklemmende omstandigheden thuis. Het online voor ouders beschikbaar zijn van cijfers wordt in dit verband wel eens gehekelde als stressfactor (Ouders & Onderwijs 2024). Al bij al heeft de jeugd meer dan voorheen te maken met intensieve volwassen belangstelling voor, en soms actieve bemoeienis met, haar wel en wee. Het ligt voor de hand dat dit in de weg kan staan aan de ontwikkeling van een gezonde zelfstandigheid en een daarbij passend besef van verantwoordelijkheid, en in extreme gevallen kan leiden tot narcistische neigingen. Op zijn minst kan al die aandacht leiden tot permanente afhankelijkheid van anderen. Het is in dit verband zorgwekkend dat er steeds meer stemmen, voornamelijk afkomstig van schoolbestuurders, opgaan om geestelijke zorg fysiek op school aan te bieden. Dit klinkt wellicht op het eerste gezicht sympathiek want je zou eventuele problemen zo eerder kunnen signaleren en beter adequate begeleiding op school kunnen bieden. Afgezien van de kwestieuze bijbedoelingen van de schoolbestuurders – een bundeling van onderwijs en zorg zou hen in staat stellen meer geldstromen te

beheren – bestaan er echter grote bezwaren tegen een dergelijke aanpak. Als de school een instituut wordt waar je zowel onderwijs kunt genieten alsook geestelijke zorg kunt krijgen, dan dreigt het onderwijs zelf te verworden tot een behandeling. Met andere woorden medicaliseert men het onderwijs – in beginsel een instituut voor kennisoverdracht – op die manier.

Oplossingen en aanbevelingen

Het zal duidelijk zijn dat in het voorgaande lang niet alle zorgen en problemen met betrekking tot ons onderwijs ter sprake zijn gekomen. Zo is bijvoorbeeld de positie van het geloof in het onderwijs, dat toch voor veel mensen van groot belang is, in het geheel niet aangeroerd. De hieronder volgende opsomming van mogelijke oplossingen en aanbevelingen is alleen al daarom onvolledig. Bovendien hangen sommige geuite zorgen met betrekking tot het onderwijs sterk met elkaar samen. Wie het bijvoorbeeld heeft over de autoriteit van de docent als wetenschappelijk kenniswerker, zal ook inzien dat een wetenschapper behoefte heeft aan autonomie. En wie de rol van eigen verantwoordelijkheid bij leerlingen en ouders benadrukt, zal onvermijdelijk met de vraag worden geconfronteerd of het aanbieden van hulpverlening op school wel zo’n goed idee is. Wie dus een compact lijstje aanbevelingen wil samenstellen moet onvermijdelijk een aantal knopen doorhakken. Met deze voorbehouden in het achterhoofd komen we tot het volgende.

De autonomie en de autoriteit van de docent moeten nodig worden hersteld. De docent moet ten aanzien van de leerling zelfstandig beslissingen kunnen nemen op het gebied van bijvoorbeeld becijfering. Meer docenten moeten een wetenschappelijke vooropleiding hebben afgerond en de nadruk van de lerarenopleidingen op niet voor controle vatbare vaardigheden als ‘zelfreflectie’, dient te verdwijnen (Van Haperen et al. 2025, pp. 21-30). Concreet betekent dat, dat een student na het behalen van een master in een inhoudelijke wetenschap als wiskunde of economie, via een korte kennismakingsstage voor de klas een bevoegdheid moet kunnen krijgen, waarna het aan werkgever of werknemer gezamenlijk is of er een vervolg in zit als docent. Ook moet er een eerlijker en transparant salarissstelsel komen dat recht doet aan de verschillen in vooropleiding en niveau: bijvoorbeeld hbo LB, eerstegraads LC, wetenschappelijke master LD en gepromoveerd LE. Een suggestie in dit verband is nog, om docenten net als vroeger weer direct als ambtenaar

vanuit het ministerie te betalen, zodat schoolbesturen de handen vrij krijgen om hun hoofdtak – het faciliteren van hun personeel – gestalte te geven.

De rol van externe partners als uitgevers en cursus-aanbieders moet worden teruggebracht. Het moet minder vanzelfsprekend worden om diensten van uitgevers jaar in, jaar uit af te nemen en de verplichte, gezamenlijke cursussen voor na- en bijscholing dienen te wijken voor een individueel door de docent samen te stellen pakket. Er moet minder nadruk komen op door externe aanbieders verstrekte systemen om leerlingen te volgen en te determineren, en het oordeel van de school zelf, in het basisonderwijs bijvoorbeeld tot uitdrukking komend in het advies, moet leidend worden. Er moeten minder bestuurlijke adviezen worden ingewonnen; in plaats daarvan moeten schoolbestuurders zich veel vaker wenden tot hun docenten.

Er moet sowieso drastisch worden gesneden in bestuur en management (Red-Team Onderwijs 2024 p. 18-19). Niet alleen leveren deze functies lang niet de bijdrage aan het primair proces: onderwijs, die hun groei in omvang in de laatste tientallen jaren kan rechtvaardigen, ook ondervinden docenten op de werkvloer soms regelrecht hinder van de door deze lagen onvermijdelijk gecreëerde managerial ruis. Niet alleen vanuit een oogpunt van efficiency maar ook voor de autoriteit van het docentschap is een dergelijke ingreep geboden.

Leerlingen en hun ouders moeten minder hinderlijk op de huid worden gezeten met allerlei volgsystemen die nodeloos onrust veroorzaken en die bovendien voor extra administratieve werkdruk zorgen voor docenten. De verantwoordelijkheid voor leerresultaten moet minder eenzijdig bij de docent worden gedeponeerd en eerlijk met de eerst betrokkenen: leerlingen en ouders, worden gedeeld. Het oordeel van de docent met betrekking tot bijvoorbeeld becijfering, moet een bindend karakter krijgen en niet langer slechts een startpunt voor een soort van onderhandelingen zijn. De rol van hulpverlening op school, die leerlingen vaak afhankelijk en onzelfstandig maakt, moet worden ingedamd. Kort gezegd moeten leerlingen meer ademruimte krijgen en een grotere eigen verantwoordelijkheid.

Wat voor het oordeel van de individuele docent geldt, geldt ook voor de school als geheel. De school is een professionele organisatie die haar beslissingen beslist niet zomaar over één nacht ijs neemt, maar er na rijp beraad en onbevooroordeeld toe komt. De school moet

hier naar buiten toe ook duidelijk en consequent in zijn en haar beslissingen minder als aanvechtbare optie presenteren, en meer als een gegeven waar een ieder het maar zal moeten doen. Dit geldt in het voortgezet onderwijs bijvoorbeeld voor beslissingen over double- en slagen dan wel zakken, en in het basisonderwijs voor het advies met betrekking tot de verder te volgen schoolloopbaan.

Samengevat luiden de belangrijkste aanbevelingen:

- Herstel de positie van docent en leerkracht; herwaardeer diens wetenschappelijke kennis;
- reduceer afhankelijkheid van externen, zoals uitgevers, onderwijskundigen of adviesbureaus;
- onderdruk bestuurlijke en administratieve ruis door te snijden in managementlagen;
- geef leerlingen en hun ouders meer ademruimte en een grotere eigen verantwoordelijkheid;
- wees duidelijk en consequent in de manier waarop je knopen doorhakt.

Literatuur:

AOb (2022). Onderwijsminister wil bijlesindustrie aan banden leggen. Op <https://www.aob.nl/actueel/artikelen/onderwijsminister-wiersma-wil-bijlesindustrie-aan-banden-leggen/>

AOb (2022a). Steeds meer stuurlii staan aan wal. Op <https://www.aob.nl/actueel/artikelen/steeds-meer-stuurlii-staan-aan-wal/>

Berben (2020). Differentiëren is te leren! Omgaan met verschillen in het vo en mbo. CPS-publicaties (32425)

Boonstra, O. (2006). Individual modernity and the decline of illiteracy in the Netherlands 1775-1875. Radboud repository, <https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/42955/42955.pdf>

Boonstra, C. (2021). Van cijfercultuur naar intrinsieke motivatie: zo gaat onderwijs weer over de ontwikkeling van kinderen. Op <https://maatschapwij.nu/vitaal/claire-boonstra-operation-education/>

Chris Brown and Ruth Luzmore (2021). A Brief History of Education – From Ancient Greece to the Enlightenment. Educating Tomorrow (Society Now), Emerald Publishing Limited, Leeds, pp. 39-55, 2021

De Correspondent (2022/2023). Een Nederlandse scholier krijgt gemiddeld 102 cijfers per schooljaar. Op <https://decorrespondent.nl/14932/een-nederlandse-scholier-krijgt-gemiddeld-102-cijfers-per-schooljaar/90da944e-1fec-035a-34db-514ee6e5ea63>

CPB (2021). Bijlesindustrie dreigt publiek onderwijs uit te hollen. Op <https://www.cpb.nl/bijlesindustrie-dreigt-publiek-onderwijs-uit-te-hollen>

Didactief (2024). Gemeente heeft weinig zicht op thuis-onderwijs. Op <https://didactiefonline.nl/artikel/gemeente-heeft-weinig-zicht-op-thuisonderwijs>

Flynn Martin et al. (2014). Cimpanzee choice rates in competitive games match equilibrium game theory predictions. Sci Rep 4, 5182 (2014)

Van Haperen et al. (red.) (2025). Pole Position. Tien opstellen over de Nederlandse lerarenopleidingen. Stichting Meer Leran op School, ISBN 978-94-6511-234-3

HOS-nota (1985). Op https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j4nvgs5kjg27kof_j9vvij5epmjley0/vk1ngxoebyk/f=/kst17497n2k2

Inspectie van het Onderwijs (2019). De Staat van het Voortgezet Onderwijs 2019. Op <https://www.onderwijs-inspectie.nl/binaries/onderwijsinspectie/documenten/rapporten/2019/04/10/deelrapport-voortgezet-onderwijs/De+Staat+van+het+Voortgezet+Onderwijs+2019.pdf>

Inspectie van het Onderwijs (2022). Schoolloopbanen van nieuwkomers in het onderwijs. Op <https://www.onderwijs-inspectie.nl/binaries/onderwijsinspectie/documenten/publicaties/2022/04/22/schoolloopbanen-van-nieuwkomers-in-het-onderwijs/Factsheet+schoolloopbanen+van+nieuwkomers+in+het+onderwijs.pdf>

Kerpel (2023). Ontwikkelingsgericht onderwijs. Op <https://wij-leren.nl/ogo-ontwikkelingsgericht-onderwijs.php>

Kinderombudsman (2024). Te veel kinderen krijgen geen onderwijs, zorgen om blijvende problematiek van thuiszitters. Op <https://www.kinderombudsman.nl/nieuws/te-veel-kinderen-krijgen-geen-onderwijs-zorgen-om-blijvende-problematiek-van-thuiszitters>

Leijnse (2022). De vroege selectie in het Nederlandse onderwijs vergroot de kansenongelijkheid. Podcast BNN-VARA op <https://www.bnnvara.nl/joop/artikelen/frans-leijnse-de-vroege-selectie-in-het-nederlandse-onderwijs-vergroot-de-kansen-ongelijkheid>

Nu.nl (2022). Kinderen op dorpsscholen krijgen vaker lager advies dan in grote stad. Op <https://www.nu.nl/binnenland/6207222/kinderen-op-dorpsscholen-krijgen-vaker-lager-schooladvies-dan-in-grote-stad.html>

Ouders & Onderwijs (2024). School in Zeist: ouders kunnen tijdelijk geen cijfers inzien. Op <https://oudersenonderwijs.nl/nieuws/school-in-zeist-ouders-kunnen-tijdelijk-geen-cijfers-inzien/>

Red-Team Onderwijs (2024). Red het onderwijs! Mazirel pers, Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen. ISBN 978-94-6456-392-4

Rijksbegroting Onderwijs (2024). Op VIII Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Rijksbegroting 2024 | Begroting | Rijksoverheid.nl

Rijksoverheid Vraag en antwoord (2025). Hoe zit het met gratis schoolboeken en lesmaterialen in het voortgezet onderwijs? Op [https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/voortgezet-onderwijs/vraag-en-antwoord/gratis-schoolboeken-voortgezet-onderwijs#:~:text=Een%20laptop%20of%20tablet%20is,van\)%20dit%20programma%20digitaal%20is](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/voortgezet-onderwijs/vraag-en-antwoord/gratis-schoolboeken-voortgezet-onderwijs#:~:text=Een%20laptop%20of%20tablet%20is,van)%20dit%20programma%20digitaal%20is)

SLO (2024). Geschiedenis havo/vwo. Op <https://www.slo.nl/sectoren/havo-vwo/geschiedenis-havo/onderbouw/>

Shipley and McAfee (2015). Assessment in speech-language pathology: A resource manual. 5th. Boston: Cengage Learning, 2015

VO-raad (2019). OESO: Nederlandse leraren geven veel les en krijgen relatief goed betaald. Op <https://www.vo-raad.nl/nieuws/oeso-nederlandse-leraren-geven-veel-les-en-krijgen-relatief-goed-betaald>

Perspectieven op het vuurwerkdebat

Ira Helsloot

De traditionele feestelijke viering van oud en nieuw brengt een aantal risico's met zich mee. Risico's die deels zichtbaar zijn op elk grootschalig evenement zoals agressief gedrag, onder invloed van alcohol en verdovende middelen, tegen hulpverleners. En deels risico's die specifiek zijn voor oud en nieuw zoals schade en letsel door vuurwerk en vreugdevuren en overbelasting van de hulpverleningsdiensten.

Voor bijna alle oud en nieuw risico's geldt dat er reden is om te veronderstellen dat deze risico's al tientallen jaren min of meer constant van omvang zijn. Sommige risico's zoals letsel door vuurwerk nemen al jaren gestaag af: van tegen de 1000 SEH-behandelingen in de periode 2006–2008 tot 365 dit jaar. Dit geldt voor slechts één risico niet: dat van het gebruik van illegaal zwaar vuurwerk dat licht lijkt toe te nemen. Inmiddels is het ook al jaren een politiek-mediale traditie om te spreken over een vuurwerkverbod. Het feit dat risico's

al jaren hetzelfde zijn, staat daarmee los van het vraagstuk van de acceptatie van die risico's. Elk jaar wordt in toenemende mate de vraag gesteld of de huidige wijze van viering van oud en nieuw nog wel maatschappelijk aanvaardbaar is. Op deze vraag zijn verschillende perspectieven mogelijk.

Een perspectief is de stelling dat de noodzakelijke inzet van de overheid de grens van het aanvaardbare heeft overschreden: de benodigde middelen zijn buiten-

proportioneel hoog voor een feestje van enkele uren. Ondanks die inzet is het zorgniveau dat de overheid gedurende de jaarwisseling kan bieden beperkt: de hulpverleningsdiensten komen slechts bij ernstige incidenten, en vaak veel later dan normaal, in actie.

Een diametraal daarop staand perspectief is dat het leven nu eenmaal niet zonder risico's is en in het bijzonder alle leuke dingen wel een extra risico en belasting van de overheid betekenen. Afschaffen van skiën of amateurvoetbal levert veel bijvoorbeeld meer op aan vermindering van de belasting van de zorg. Ook is het perspectief mogelijk dat het niet aan de overheid is om tradities af te schaffen. Dit geldt in het bijzonder voor het individueel afsteken van vuurwerk waarvoor bij een groot deel van de Nederlandse bevolking enthousiasme bestaat.

Door tegenstanders van de vuurwerktraditie wordt vooral het perspectief benadrukt van de ellende die het gebruik van illegaal zwaar vuurwerk veroorzaakt. Dit perspectief wordt dan gekoppeld aan het handhavingsprobleem van de overheid. Als bij elk politiek debat is het een politieke keuze welk perspectief als leidend wordt beschouwd. Iedereen heeft daarbij recht op zijn eigen mening, echter niet op eigen feiten.

Zo is er geen wetenschappelijke grond om te veronderstellen dat een totaalverbod op vuurwerk (als dat nog eenvoudig elders te verkrijgen is) zal leiden tot minder gebruik van illegaal vuurwerk. We hebben wel meer dingen verboden met beperkt of soms averechts maatschappelijk effect. Er is ook geen reden om aan te nemen dat het handhavingsprobleem van de overheid hierdoor wordt opgelost ook al wordt dat wel geclaimd.

In een rapport van alweer lang geleden ('De oud en nieuw problematiek verkend' uit 2012) stelden we al dat wanneer de Nederlandse samenleving oud en nieuw op de huidige wijze wil blijven vieren dan zal diezelfde samenleving ook medeverantwoordelijkheid moeten dragen voor de beheersing van de risico's in de eigen buurt. Dat betekent ook dat de samenleving overlast, incidenten met schade en letsel en een beperkt niveau van hulpverlening gedurende de uren rondom middernacht zal moeten accepteren. De overheid heeft dan de taak hierover proactief en realistisch te communiceren.

Literatuur:

- https://crisislab.nl/wordpress/wp-content/uploads/Hoofdrapport_oud_en_nieuw.pdf
- <https://crisislab.nl/wordpress/wp-content/uploads/vuurwerk-def-5-12.pdf>

De eerste Nederlandse Thorium gesmolten zout reactor (MSR)?

Leo Odekerken

Inleiding

In het kader van de CO₂-reductie, adviseer ik aan de BBB om in 2030, naast de bouw van de twee Small Modules Reactor, ook de bouw van een Thorium gesmolten zout reactor (MSR) te starten. Dit advies onderbouw ik met onderstaand artikel.

De argumenten voor bouw van een thorium kweekreactor

De argumenten waarom er in Nederland een Thorium gesmolten zout reactor zou moeten komen, zet ik graag voor de geïnteresseerde lezer op een rijtje:

- De Thorium MSR, ofwel kweekreactor maakt, in tegenstelling tot de centrale in Borssele, gebruik van de brandstof thorium. Thorium wordt bij hoge temperatuur opgelost in gesmolten zout en beschoten met neutronen, waarna het verandert in Uranium, U233. De warmte bij kernsplijting wordt op beheerste manier afgegeven aan het zout.
- Thorium komt in tegenstelling tot uranium 3.3 keer meer voor op aarde. De brandstof bron Thorium raakt dus minder snel uitgeput.
- De Thorium kernreactor is veel betrouwbaarder dan de met uranium gevoede reactor. Het heeft een veilig reactorontwerp; het is 'fail safe'. Er kan geen 'melt down' ontstaan. Het schakelt zichzelf uit als de temperatuur in de reactor te hoog oploopt.
- Tijdens de kernsplijting ontstaan er veel minder gevaarlijk radioactief kernaafval (actiniden), dan bij een uranium gevoede kernreactor. De vervaltijd van radioactief materiaal als de stralingsintensiteit van kernaafval is bij de Thorium kweekreactor een stuk minder.
- De thorium MSR produceert geen plutonium maar verwijdert het, als het wordt toegevoegd. Daardoor draagt het bij aan het voorkomen van

verspreiding kernwapens en voldoet het aan het non-proliferatieverdrag.

- De Thorium kernreactor opereert vrijwel druk loos in tegenstelling tot vele ander kernreactoren, zoals de (Pressure Water Reactor) die onder druk opereren.
- De Thorium MSR kan continue energie leveren in tegenstelling tot de Pressure Water kernreactor, die staat bijvoorbeeld in Borssele. Hier moet om de vier jaar kernstaven worden verwisseld.

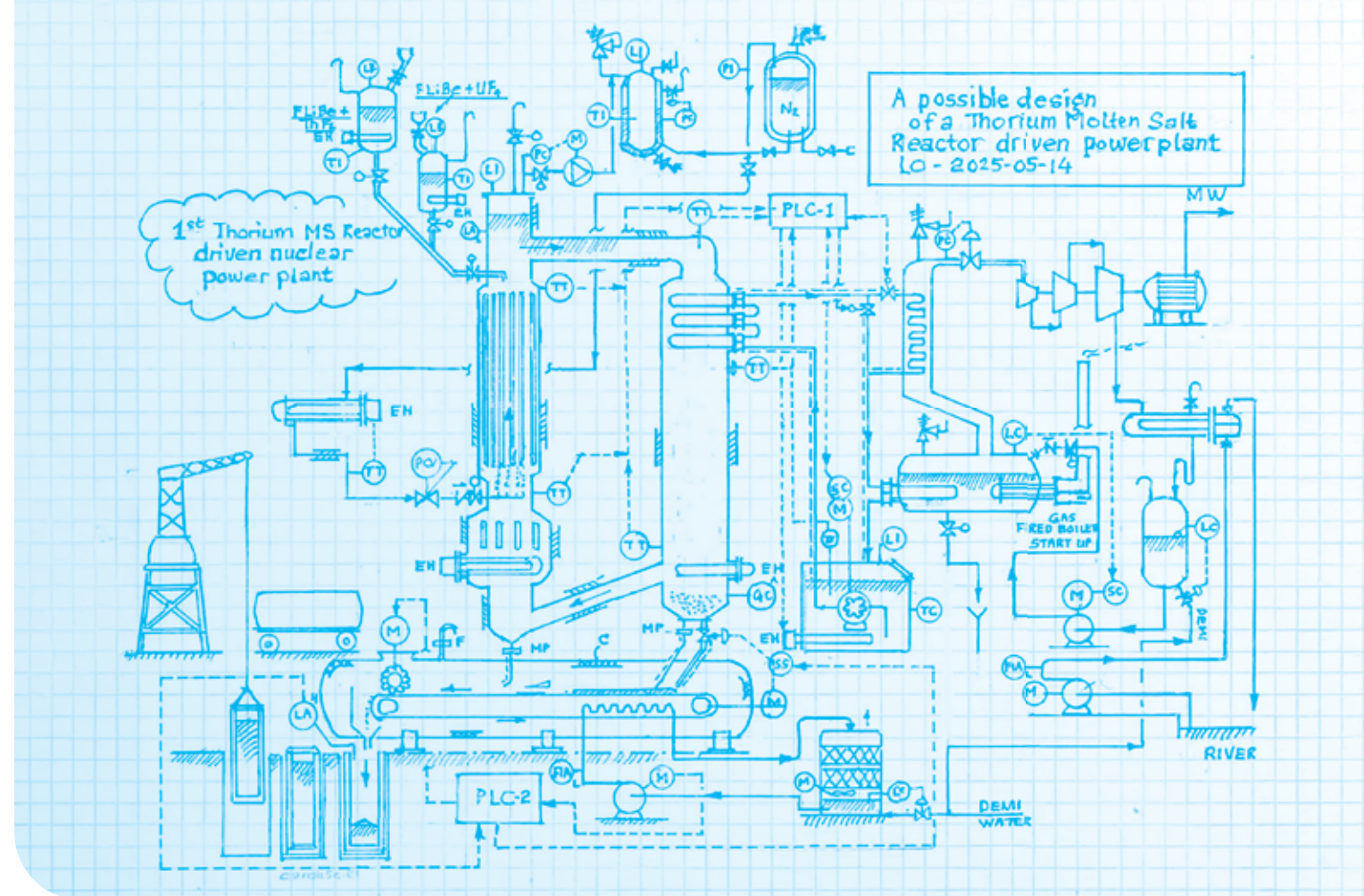
Nog een argument waarom de Thorium MSR in Nederland moet komen

In Nederland is er voldoende technische kennis aanwezig om dit type reactor verder uit te ontwikkelen en die 'knowhow' aan te wenden om te kunnen voldoen aan de alsmaar toenemende vraag naar energie. BBB moet het kernonderzoek bij het kabinet promoten. Nederland moet op dit gebied een top-kenniscentrum worden van Europa voor de ontwikkeling van een veilige Thorium gedreven kweekreactor.

Welke Nederlandse instituten kunnen hieraan bijdrage

De instituten die hieraan kunnen bijdragen zijn:

- TU-Delft heeft veel kennis op het gebied van kern-energie als op het gebied van materiaal corrosie voor een toekomstige Thorium MS Reactor.
- Stichting NRG en ECN-nucleair hebben veel kennis over eigenschappen van isotopen, het omgaan met kernaafval en hoe het afval voor lange tijd veilig moet worden opgeslagen.
- De Urenco Ultracentrifuges in Almelo zou zich moeten toelagen op het verrijken van lithiumerts tot een isotoop zuiverheid van 99,99 % lithium 7, Li⁷.

- De Nederlandse kenniscentrum NRG, TU delft en reactorontwikkelaar Thorizon hebben in Amsterdam al uitgewerkte concepten hoe een Thorium MS reactor gedreven moet worden.
- TNO procesveiligheid moet zich richten op de betrouwbaarheid en veiligheid van de hele thorium gedreven energiecentrale.

De werking van een Thorium Molten Salt Reactor, of kweekreactor

Wat is het grote verschil tussen traditioneel uranium gevoede kernreactor en een Thorium MS Reactor?

Voordat er nader wordt ingegaan op de werking van de Thorium Molten Salt Reactor, is het nuttig te weten wat het grote verschil is tussen de Druk Water Reactor, PWR in Borssele en de Thorium kweekreactor. Het grote verschil zit hem in dat de PWR vaste uranium, U²³⁵ brandstofstaven heeft, terwijl in de thorium reactor de brandstof is opgelost in gesmolten zout. Thorium, Th²³² zelf is niet reactief maar door kweek, het invangen van thermische neutronen, wordt dit element via een aantal stappen verrijkt en omgezet in Uranium, U²³³ dat wel splijt en veel energie levert.

Wat voor zout wordt er gebruikt in de Thorium MSR?

In de thorium MS-reactor wordt een zout mengsel gebruikt van lithiumfluoride en berillium fluoride. Dat zout mengsel wordt ook wel afgekort met FLiBe-zout.

Wat is de samenstelling van dit zout en waarom die specifieke samenstelling

De FLiBe zout bestaat uit 66% LiF₂ en 34% BeF₂. Dit mengsel is zodanig gekozen, dat het met die samenstelling het laagste smeltpunt bereikt van 459°C (Het zogenaamde eutecticum).

Wat zijn de andere redenen dat er gekozen wordt voor FLiBe zout

De andere redenen waarom FLiBe-zout wordt gebruikt, is: Het zout is stabiel tot 800°C. Het thoriumfluoride en Uraniumfluoride lossen goed op in dit zoutmengsel. Het zout neemt geen neutronen op, het heeft een goed warmtegeleidend vermogen en het kookpunt ligt bij 1400°C. Verder is het een goede moderator.

Wat is een moderator

Een moderator is een stof die snelle neutronen bij kernsplijting afremt tot langzame thermische neutronen.

Thorium, Th^{232} , uranium kernen, U^{233} en U^{235} absorberen alleen thermische neutronen. Door het aantal botsingen van het neutron tegen berillium kernen, remt het af. Thermische neutronen hebben een veel grotere dwarsdoorsnede dan snelle neutronen. De kans is dan groter dat het in botsing komt met uraniumkern U^{233} , het ingevangen wordt en splijt.

Waar moet het lithiumfluoride aan voldoen

Het lithiumzout komt in de natuur voor in de vorm van twee isotopen, ^6Li en ^7Li . Het atoom lithium 6, ^6Li bestaat uit 3 protonen en 3 neutronen, lithium, ^7Li heeft vier neutronen in de kern. De eigenschap van ^6Li is dat dit element in de reactor nog een thermisch neutron kan absorberen. De kernreactie verloopt als volgt: $^4\text{Li}^6 + n \rightarrow ^2\text{He}^4 + ^1\text{Tritium}^3 + 4.8 \text{ MeV}$ Dat is voor het opganghouden van de Thorium kweekreactie ongewenst. In de natuur bestaat lithiumzout voor 92,5% uit lithium 7 isotoop, ^7Li en 7,5 % uit Lithium 6 isotoop, ^6Li . Als het lithiumcarbonaat wordt omgezet naar lithiumfluoride moet het een isotoopzuiverheid hebben van 99,99%. Het bedrijf **Urenco Ultracentrifuge** in Almelo zou, naast het verrijken van uraniumerts naar een isotoop gehalte van 5% tot 20% U^{235} , zich ook moeten toeleggen op isotoop zuivering van lithium ^7Li tot 99,99%.

Wat zijn de nadelen van FLiBe-zout

Lithium- en berilliumfluoride zouten zijn corrosief voor metalen. Om een reactorvat voor lange tijd in bedrijf te kunnen houden, wordt gezocht naar metaallegeringen, waarbij de corrosiesnelheid acceptabel tot nihil is. Geschikte metalen zijn bepaalde nikkellegeringen en Hastelloy. **TU-Delft Reactor Institute, RID** test met hun onderzoeksreactor de geschiktheid van materialen voor het vervaardigen van een betrouwbaar Thorium SM reactorvat. De legering moet bestand zijn tegen:

- a. Corrosie veroorzaakt door gesmolten FLiBe-zout
- b. Invloeden van een neutronen flux en straling op het materiaal
- c. Hoge temperaturen

Verder is berilliumfluoride zeer giftig en kankerverwekkend. Met andere woorden het omgaan met FLiBe zout vraagt dus uiterste voorzichtigheid.

Hoe verloopt de kernreactie van Thorium naar Uranium

Thorium kern, $^{90}\text{Th}^{232}$ kan één neutron, n invangen. De reactie is: $^{90}\text{Th}^{232} + n = ^{90}\text{Th}^{233}$. Na 22 minuten verval $^{90}\text{Th}^{233}$ in protactinium, Pa. $^{90}\text{Th}^{233} \rightarrow ^{91}\text{Pa}^{233} + \delta + \text{anti-neutrino} + 0.56 \text{ MeV}$ Na 27 dagen verval $^{91}\text{Pa}^{233}$ in uranium, $^{92}\text{U}^{233}$.

De reactie is: $^{91}\text{Pa}^{233} \rightarrow ^{92}\text{U}^{233} + -\delta + \text{anti-neutrino}$. Bij δ -verval verandert een neutron in een proton. Uranium, $^{92}\text{U}^{233}$ absorbeert graag een neutron en splijt dan in minder dan een milliseconde in onder andere de splijtstoffen Krypton en Barium plus 2.5 neutronen + energie.

De reactievergelijking is: $^{92}\text{U}^{233} + n \rightarrow ^{36}\text{Kr}^{93} + ^{56}\text{Ba}^{140} + 2.5 n + \text{energie (MeV)}$. De vrijkomende energie per splijting van een uranium atoom is gelijk aan 200 MeV. De vrijgekomen neutronen bij de kernsplijting van $^{92}\text{U}^{233}$ worden deels benut om Thorium Th^{232} te verrijken en de kernreacties te onderhouden.

Wat zijn de neven kernreacties bij omzetting van Thorium in de kweekreactor

Het duurt 26,98 dagen voordat het protactinium, $^{91}\text{Pa}^{233}$ verval in uranium, $^{92}\text{U}^{233}$. In die tijd kan protactinium, $^{91}\text{Pa}^{233}$ nog een neutron invangen en verandert het dan in $^{91}\text{Pa}^{234}$. Helaas is dat een stabiele isotoop en draagt dat atoom niet bij aan de gewenste kernsplijting.

Wat is de efficiëntie van de Thorium MS Reactor en waarom is die niet 100%

Uit paragraaf 4.9 blijkt dat thorium, $^{90}\text{Th}^{232}$ nooit 100% wordt omgezet naar uranium, $^{92}\text{U}^{233}$. Omdat de kans groot is dat protactinium in 27 dagen een neutron invangt. De efficiëntie van de thorium MS Reactor bedraagt om die reden slecht 60 tot 80%. Zoals al is gezegd, wordt een deel omgezet in het inactieve protactinium, $^{91}\text{Pa}^{234}$.

Wat is er nodig om de Thorium MS Reactor op te starten

Bij een ‘start up’ beschikt men niet over een neutronenbron om het thorium $^{90}\text{Th}^{233}$ om te zetten in $^{90}\text{Th}^{233}$. Daarom voegde men al in de jaren 1965 in de VS, in de Oak Ridge Nat. Laboratory, waar de eerste Thorium MSRE stond, 0.1% Uranium $^{92}\text{U}^{235}\text{F}_4$ toe. Dit uranium bestaat uit 95% uranium, $^{92}\text{U}^{238}$ en 5% uit het splijtbare uranium, $^{92}\text{U}^{235}$. Tijdens opstart is het uranium $^{92}\text{U}^{235}$ de neutronen leverancier voor de Thorium kweekreactie. Na een tijdje wordt het volledig opgebruikt.

Wat zijn de bedrijfstemperaturen in een Thorium gestookte energiecentrale

De bedrijfstemperatuur van de Thorium MS reactor met FLiBe is 650°C. De bedrijfstemperatuur ligt 191 graden boven het smeltpunt van FLiBe zout. De warmte die vrijkomt uit de kernsplijting van $^{92}\text{U}^{233}$ moet worden overgedragen naar een tussen medium. Daarvoor kan vloeibaar lood worden gebruikt, wat een smeltpunt

heeft van 327°C. Lood wordt opgewarmd tot 595°C. De warmte-inhoud van het lood wordt overgedragen via de warmtewisselaar aan het condensaat in de boiler van 80 barg bij 280°C en afgegeven via de warmtewisselaars in de oververhitte stoom, tot die een temperatuur bereikt van 540°C, geschikt om de stoomturbines aan te drijven.

Lood heeft goede warmte-geleiderseigenschappen en is uitstekend bestand tegen straling. In plaats van lood kan ook een zoutmengsel van NaCl/ZrF_4 als tussen medium worden gebruikt. Het minimum smeltpunt van 58% Natrium fluoride, NaF en 42% Zirkoniumfluoride, ZrF_4 ligt op 500°C. Maar ook dit medium is zeer corrosief voor metalen bij gegeven werktemperatuur.

Waarom kan thorium in de Thorium MSR geen ‘melt down’ veroorzaken

Om een kernsplijting van $^{92}\text{U}^{233}$ tot stand te brengen is een bepaalde kritische neutronen stroomdichtheid, (flux) nodig om de thorium kweekreactie bij een bepaalde concentratie aan thoriumfluoride in stand te houden. Deze bereikt men bij een neutronen flux van 10^{14} neutronen/cm²/s.

Als de regeling van de reactortemperatuur faalt en de temperatuur te hoog oploopt, zet de soortelijke massa van het zout uit, wordt de neutronen flux minder en neemt het aantal kernsplijting af. Mocht toch de temperatuur te hoog oplopen, dan smelt de zoutbeveiliging en stroomt het gesmolten FLiBe-zout via een speciale pijp uit de reactor in een gekoelde tank, waar de neutronen flux vanwege het grote contactoppervlak op de koelplaat laag is en de kernsplijting van $^{92}\text{U}^{233}$ vanzelf stopt.

Wat zijn de te verwachten obstakels die nog nader moeten worden onderzocht

De verwachte obstakels zijn:

- a. De protactinium extractie proces (Dit is het onderzoek waar geprobeerd wordt het protactinium, Pa^{233} voor 27 dagen te isoleren van de zoutoplossing FLiBe en het af te schermen van een neutronenflux om isotoop vorming van $^{91}\text{Pa}^{234}$ te voorkomen),
- b. het veilig afvoeren en ook het veilig opslaan van radioactieve splijtingsstoffen,
- c. het vinden van het meest geschikte reactormateriaal,
- d. het spanningsvrij installeren van de kweekreactor (voorkomt spanningscorrosie, SCC) en
- e. het verkrijgen van de milieuvergunningen.

Beschrijving van concept ontwerp Thorium MSR (zie schets)

De thorium MS-reactor bestaat grofweg uit drie secties:

- a. Het primaire kernreactor circuit,
- b. Het secundaire lood koelcircuit,
- c. Het stoomsysteem met stoomstoomturbine, de generator voor stroomopwekking en
- d. de utilities

Kernreactorcircuit

Het kernreactorcircuit bestaat uit een gesloten circulatiesysteem dat volledig gevuld is met gesmolten zout, FLiBe. Onder in het stijgbeen bevindt zich de kernreactor. In het ander reactorbeen is boven in de koeler geplaatst voor afvoer van de warmte afkomstig van kernsplijting (kernenergie) geproduceerd door de Uranium $^{92}\text{U}^{233}$.

Onder in het eerste reactorbeen van de kernreactor circuit wordt het zout door een elektrische warmtewisselaars opgewarmd van 20°C tot 600°C (Het smeltpunt FLiBe is 459°C).

Elektrische tracing en goede isolatie zorgen voor minimaal warmteverlies. Aan het FLiBe zout is 5% Thoriumfluoride, ThF_2 , en 0.1% Uraniumfluoride, $^{92}\text{U}^{235}\text{F}_4$ toegevoegd. De Thorium kweekreactie van $^{90}\text{Th}^{232}$ naar $^{92}\text{U}^{233}$ wordt opgestart met splijtbare uranium $^{92}\text{U}^{235}$. Bij de kernsplijting van $^{92}\text{U}^{233}$ komt naast neutronen veel energie vrij in de vorm van warmte. Deze warmte wordt overgedragen aan het zout. Het zout zet uit, waardoor de soortelijk massa lichter wordt. De vloeistof in het stijgbeen stijgt op en start de circulatie in het reactorcircuit. Zodra de vloeistof over de top komt, passeert het de koeler met het veel koudere vloeibare lood van 500°C uit het secundaire circuit. Het FLiBe-zout in het tweede been koelt af, met als gevolg dat de dichtheid van de vloeistof toeneemt en de vloeistof naar beneden zakt. Verder bevindt zich in het stijgbeen van het reactorcircuit een pakket met verticaal geplaatste koolstofplaten. Deze koolstofplaten functioneren nog betere als moderator dan het FLiBe-zout om de snelle neutronen afkomstig van kernsplijting af te remmen, waardoor de kans op absorptie en kernsplijting toeneemt. In het andere been van het reactorcircuit ontbreken deze koolstofplaten en is de gemiddelde vrije weglengte van de neutronenflux om een thermisch neutron te worden veel groter. De kans dat protactinium, $^{91}\text{Pa}^{233}$ omgezet wordt naar inactieve $^{91}\text{Pa}^{234}$ is hierdoor kleiner.

Secondaire lood koelcircuit

Het lood in het secundaire circuit wordt voor de opstart eerst verhit in de loodtank met een elektrisch heater. Op het moment dat het lood gesmolten is en een temperatuur heeft van 500°C wordt het metaal met een dompel-schroefpomp (verdringer pomp) rondgepompt. De temperatuur van het lood neemt toe van 500 naar 550°C, als de kernsplijting in het primaire circuit plaatsvindt en warmte van het zout wordt overgedragen aan het lood in het secundaire systeem. Bij deze temperatuur schakelt de lood-heater af en stopt de verwarming in de tank. De toegevoerde warmte in het secundaire circuit, afkomstig van het primaire circuit wordt overgedragen via twee warmtewisselaars, gekoppeld aan het hogedruk stoomsysteem.

Het hogedruk stoomsysteem

De eerste heater in het secundaire circuit verdampt het condensaat in de boiler op 280°C bij een druk van 80 barg en blaast de gevormde stoom via het drukventiel naar de atmosfeer. Om stollen van de vloeistof te voorkomen, moet de temperatuur van het lood, dat uit de heater stroomt, minstens 30 graden hoger zijn dan het stolpunt van lood zelf, (327°C). Na een uur neemt men de 2^e heater bij, ook wel de superheater genoemd en wordt de verzadigde stoom uit de boiler oververhit van 280°C naar 540°C. De oververhitte stoom van 540°C wordt afgeleverd aan de stoomturbines, die op zijn beurt een generator aandrijft, waarmee stroom wordt geleverd aan het elektriciteitsnet. Lagedruk stoom uit de laatste turbine trap wordt gekoeld met rivier -of zeewater tot condensaat en geretourneerd via de condensaatdrum en een hogedruk condensaatpomp naar de stoomboiler.

De utilities

Op het primaire Thorium kerncircuit zijn twee vaten aangesloten. Het ene vat voor de aanmaak van 5%-tige thoriumfluoride, opgelost in vloeibaar FLiBe-zout en het andere wat kleinere vat voor 5% verrijkt Uranium tetrafluoride, U²³⁵F₄, eveneens opgelost in dat zout. De uiteindelijke verkregen uraniumconcentratie bedraagt dan 0,1 %. Eerst wordt een deel van het lithiumfluoride op zwaartekracht afgelaten naar de reactor, dan het uranium tetrafluoride zoutmengsel en vervolgens wordt de leiding nagespoeld met de rest van het lithiumfluoride zoutmengsel.

Onder in het stijgbeen van het kernreactorcircuit zit een ‘let down’ pijp voorzien van een gekoelde smeltplaat, die smelt als de temperatuur in de kernreactor

te hoog oploopt. Het lithiumfluoride - berilliumfluoride zout wordt dan met de brandstof thorium afgelaten op een gekoelde rollerplaat, die zich bevindt in een voor straling afgeschermd tank en voorzien is van een waterkoeling. De kernreactie van ⁹²U²³³ op de koelplaat stopt, omdat de neutronen flux onder de kritische waarde van 10¹⁴, neutronen per cm²/s komt. Het FLiBe-zout stolt en vormt een harde zoutplak. Deze brokken worden via de rollerbank afgevoerd naar een breker (grinder), waar het wordt vormalen in kleine stukken. De zoutbrokken vallen via een trechter in één van acht met lood bekleedde betonnen cilindrische stortkokers opgesteld in een carrousel positie. Nadat het zout is afgekoeld, wordt het stortkokervat gesloten en kan deze met een kraan uit de houder worden opgetild en worden afgevoerd voor verdere verwerking.

Ook in de tweede been zit een ‘let down’ pijp met smeltplaat. Parallel aan deze afvoerleiding is een ander leiding geïnstalleerd voorzien van een gestuurde niveau regelafluis. Deze afsluiser wordt geactiveerd en lost het FLiBe-zout, als er te veel bezinsel ophoopt afkomstig van onoplosbaar splijtstofmateriaal van neven kernreacties of, voor het verversen van FLiBe-zout. Het zout met kernafval kan op dezelfde manier worden afgevoerd, gekoelde op de rollerplaat en opgevangen in één van de cilindrische betonnen kokers van de carrousel. De hoeveelheid af te laten FLiBe-zout meet men via de niveaumeting in de top van de reactor stijgbeen. Het drainen van het FLiBe-zout kan stap-sprong-gewijs of continue plaatsvinden.

Hoewel de reactor druk loos is, zit er aan de bovenkant van het stijgbeen van het reactorcircuit een ontluhtingspijp met een druk geregeld ventiel, die het verzamelde radioactieve gas, zoals krypton, Kr85, xenon, Xe134 bij een bepaalde lichte overdruk boven in de kolom met een zuig compressor afvoert. Het afgevoerde gas wordt op druk gebracht, diep gekoeld tot -160°C. Het gevormde condensaat scheidt men af van de ander niet radioactieve gassen (Atmosferische condensatiepunt van krypton is -153°C)

Er kan ook een tweede thorium kernreactorcircuit worden neergezet, naast het bestaande circuit. Dit biedt de mogelijkheid de reactorinhoud met stikstof-druk van de ene naar de ander module te drukken, mocht blijken dat via continue wanddikte metingen op verschillende plaatsen in het reactorcircuit de

wanddikte van de reactorwand sterk is afgenomen en het risico op mogelijke lekkage zou toenemen. Het hebben van een reserve reactorcircuit draagt bij aan een nog betere continuering van de energievoorziening afkomstig van de Thorium kweekreactor.

Start up faciliteit

Eerst wordt de boiler verwarmd en op 80 barg druk gebracht met de hulpketel, gestookt op aardgas tot de gewenste stoomconditie is bereikt. Dan worden de elektrische heaters in het reactorcircuit bijgenomen tot een temperatuur is bereikt van 650°C

Vervolgens brengt men de temperatuur in de lood tank op 540°C. Als de Thorium MS Reactor met de elektrische heaters op een temperatuur van 600°C is gebracht en de circulatie wil niet starten, kan de gasinjectie in het stijgbeen wordt bijgenomen. De injectie van kleine hoeveelheid voorverwarmde stikstof belletjes helpen de circulatie op gang. Het verlaagt de soortelijk massa van het vloeibare zout. Het gas wordt afgevoerd via de ontluhtingsklep.

Zodra de circulatie van het zout op gang is gebracht, kan de FLiBe-zoutoplossing met splijtbaar uranium tetrafluoride, ⁹²U²³⁵F₄ via het doseervat worden toegevoegd in het stijgbeen en begint de echte energieproductie in de Thorium kweekreactor. Door injectie van gasvormig uranium hexa fluoride ⁹²U²³⁵F₆ aan het FLiBe-zout in het doseervat ontstaat door reductie ⁹²U²³⁵F₄.

Slotwoord

Het aaneenknopen van verschillende informatiebronnen en procestechnologische kennis heeft uiteindelijk geleid tot het Thorium MSR-concept. Dat wil niet zeggen dat de kweekreactor precies zo eruitziet. Door het schrijven van dit artikel wil ik graag, als BBB lid meer inzicht geven in de problematiek en laten zien dat onze partij wel degelijk meedenkt over een veilige CO₂-vrije energievoorziening in Nederland.

De hoop is, dat de lezer met dit artikel beter gaat begrijpen wat de voor- en de nadelen zijn van het hebben van een Thorium MS kweekreactor in Nederland en dat men gaat inzien wat er allemaal nog moet worden uitgezocht om het project in de toekomst te kunnen laten slagen.

Mijn standpunt is:

- Een kernenergiecentrale gebaseerd op het Thorium MS Reactor is in principe mogelijk.
- Het is een prima kandidaat om in Nederland een groot deel van de energie te kunnen leveren. Dat gaat zeker lukken met de wil van de BBB en de inspanningen respectievelijk kennis van alle Nederlandse onderzoekcentra.

Wat is het uiteindelijke doel van dit technische verhaal

Het streven is dat:

- Kennis en ervaring in Nederland ten volle wordt aangewend voor verdere ontwikkeling van de eerste Thorium MS Reactor in Nederland,
- De Thorium MS reactor een significante bijdragen moet gaan leveren in het alsmar groter wordende energievraagstuk. Het leveren van energie aan het stroomnet, die geproduceerd moet gaan worden door een CO₂-emissie loze energiecentrale.
- BBB, na het lezen van dit artikel, het initiatief neemt om andere partijen in de kamer te overtuigen van het hebben van een Thorium kweekreactor in Nederland en hen te laten instemmen met het plan om in 2030 met de bouw van een Thorium Molten Salt Reactor te gaan beginnen
- In 2026 geld wordt vrijgemaakt voor verder onderzoek naar de ontwikkeling van de veelbelovende toekomstbestendige Thorium MSR in Nederland,
- Het publiek, ofwel de burger in Nederland zo veel mogelijk wordt geïnformeerd over genoemd regeringsplan om de eerste Thorium MS test Reactor begin 2030 in Nederland te gaan bouwen
- Alle bouwvergunningen voor 2030 verleend zijn en dat het bestemmingsplan wordt afgegeven

De toekomst van het KRW- beleid: waar staat de landbouw, en waar gaan we heen?

Anouk Alberts

De Kaderrichtlijn Water (KRW) nadert haar eindtermijn van 2027, en daarmee groeit de druk om resultaten te boeken. Voor de landbouw, die al jarenlang maatregelen neemt om emissies naar water terug te dringen, roept dat vragen op over de effectiviteit en consistentie van het beleid. Is het pad naar schoon water realistisch en werkbaar, en hoe kan de sector zich hier constructief in blijven ontwikkelen?

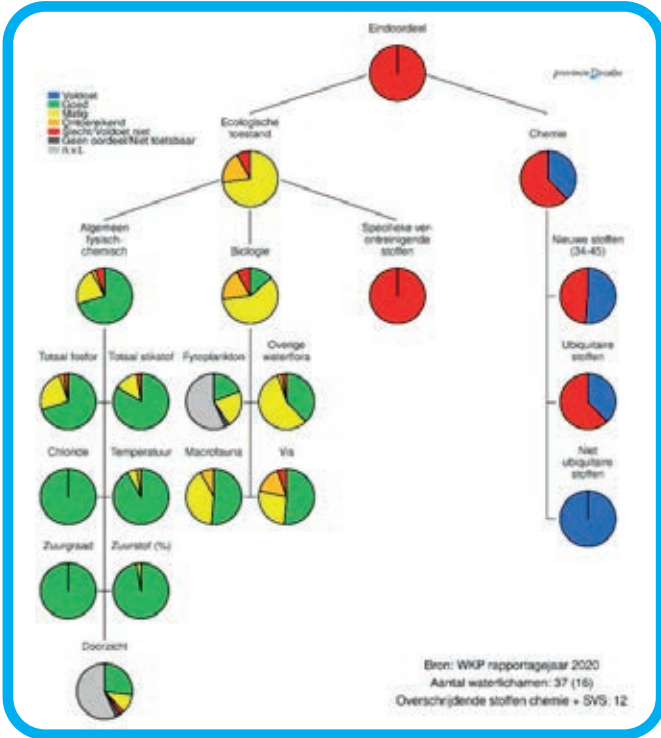
Een ambitieuze richtlijn met een strenge meetlat

De KRW werd in 2000 door de Europese Unie vastgesteld met als doel dat al het oppervlakte- en grondwater in de EU uiterlijk in 2027 in “goede toestand” verkeert, zowel chemisch als ecologisch (Compendium voor de Leefomgeving [CLO], 2022).

In de praktijk betekent dit dat wateren niet alleen schoon moeten zijn, maar ook een gezond ecosysteem moeten ondersteunen. Nederland past deze regels strikt toe, onder meer via het ‘one out, all out’-principe: zodra één norm wordt overschreden, geldt het hele waterlichaam als ‘onvoldoende’. Hierdoor kan zelfs een enkel overschreden stofje de indruk wekken dat een heel watersysteem ondermaats is, terwijl het op veel andere punten wél goed scoort. Zie voor een uitwerking van dit principe Figuur 1.

Op basis van recente cijfers blijkt dat circa 80% van de gemeten parameters inmiddels wél binnen de normen blijft (RIVM, 2024). Dat is een belangrijke prestatie, zeker in een intensief gebruikt en dichtbevolkt land als Nederland.

Toch ontbreekt die positieve kant vaak in het publieke debat, waarin de focus meestal ligt op het percentage waterlichamen dat formeel nog niet voldoet. Dat beeld doet geen recht aan de voortgang die al is geboekt.

Figuur 1: KRW Oordeel – Drenthe: Alle typen

Beleid in beweging: voortgang na lange stilstand

De afgelopen jaren is het beleid rondom waterkwaliteit versneld. Dat komt deels door druk vanuit Brussel, maar ook doordat eerdere maatregelen onvoldoende resultaat lieten zien. In het zevende Actieprogramma

Nitraat zijn de normen voor mestgebruik aangescherpt, bufferstroken verplicht gesteld en gewasmaatregelen ingevoerd op zandgronden (Ministerie van LNV, 2022). Vooral voor melkveehouders en akkerbouwers betekent dit flinke aanpassingen in de bedrijfsvoering.

In 2022 besloot de Europese Commissie om de Nederlandse derogatie voor mestgebruik in stappen af te bouwen (Europese Commissie, 2022). Dit besluit kwam niet onverwacht: Nederland kreeg al langer signalen dat de voortgang op waterkwaliteit onvoldoende was. Toch werd jarenlang gewacht met structurele beleidsverandering, wat de impact nu extra groot maakt. De sector voelt daardoor terecht dat het beleid vooral reactief en extern gedreven is geweest, in plaats van proactief en integraal.

Ook regionaal zijn signalen dat waterkwaliteitsdoelen niet leidend waren in vergunningverlening en gebiedsontwikkeling. Tot voor kort werden economische en ruimtelijke belangen zwaarder gewogen dan de KRW-doelen, waardoor maatregelen zijn uitgesteld of afgezwakt (PwC, 2024). De huidige versnelling in beleid is dan ook vooral het inlopen van eerder opgelopen achterstanden, niet het resultaat van een zorgvuldig uitgevoerde langetermijnstrategie.

Waarom doelen lastig haalbaar zijn – zelfs met inzet

Er zijn inhoudelijke redenen waarom de KRW-doelen in de praktijk lastig haalbaar zijn, ondanks de vele maatregelen. Zo hebben droge zomers in 2018, 2019 en 2022 geleid tot hogere concentraties van meststoffen en bestrijdingsmiddelen in het water, simpelweg omdat er minder water was om die stoffen te verdunnen (RIVM, 2023). Deze natuurlijke variatie heeft grote invloed op de gemeten kwaliteit, maar wordt zelden expliciet meegenomen in beleidsdoelen of effectbeoordeling.

Daarnaast zorgen oude nutriëntenvoorraden in bodem en ondiep grondwater ervoor dat nitraat en fosfaat nog jarenlang kunnen uitspoelen, ook al is de actuele bemesting inmiddels veel lager dan vroeger (Van Grinsven et al., 2022). Dit vertraagt de waterkwaliteitsverbetering aanzienlijk, vooral op zandgronden. Het effect van huidige maatregelen is daardoor niet altijd snel zichtbaar, terwijl het wél invloed heeft op de lange termijn. Dat vergt geduld, en juist daaraan ontbreekt het vaak in het politieke debat.

Ook de beoordelingsmethodiek van de KRW werkt hier niet in het voordeel. Omdat één overschrijding voldoende is voor een negatieve score, verdwijnen geleidelijke verbeteringen uit beeld. Zo ontstaat een zwart-witbeeld waarin weinig ruimte is voor erkenning van voortgang, wat het draagvlak onder boeren en andere gebiedspartners onder druk zet.

De bijdrage van de landbouw: concreet en zichtbaar

Dat de landbouw invloed heeft op waterkwaliteit is bekend, maar net zo belangrijk is dat de sector ook volop bijdraagt aan verbetering. In de melkveehouderij zijn pilots met voeraanpassingen succesvol uitgevoerd om stikstofuitstoot te verlagen. Akkerbouwers zetten steeds vaker precisielandbouw in om bemesting af te stemmen op bodem en gewas. Glastuinbouwbedrijven hebben inmiddels vrijwel al hun drainwaterverliezen teruggebracht tot onder de wettelijke norm, dankzij gesloten teeltsystemen en zuiveringsinstallaties (RVO, 2023). Die inspanningen komen niet uit de lucht vallen. Via het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW) zijn sinds 2014 honderden maatregelen uitgevoerd, vaak in samenwerking met waterschappen en provincies (DAW, 2025). Denk aan aanleg van peilgestuurde drainage, toepassen van niet-kerende grondbewerking en aanpassingen in spuittechniek. In steeds meer gebieden worden de resultaten gemeten, al blijven die vaak buiten de landelijke KRW-beoordelingen vallen. De sector neemt daarmee verantwoordelijkheid, maar vraagt terecht om erkenning van wat al goed gaat.

De landbouw opereert bovendien in een speelveld waarin doelen stapelen: waterkwaliteit, stikstof, klimaat en biodiversiteit komen allemaal tegelijk op het bord van de ondernemer. Dat vraagt om samenhangend beleid dat ruimte biedt voor integrale keuzes in plaats van losstaande verplichtingen.

Hoe gaan we richting 2030 verder?

Hoewel het waarschijnlijk is dat Nederland de KRW-doelen in 2027 niet haalt, biedt het Europese systeem ruimte voor uitstel – mits goed onderbouwd. Daarvoor is het essentieel dat Nederland kan laten zien dat alle redelijke maatregelen zijn genomen en dat de waterkwaliteit aantoonbaar verbetert (CLO, 2022). Hierbij is ook op te merken dat bij grensoverschrijdende beken en rivieren er al een voorbelasting met chemicaliën uit het buurland heeft plaatsgevonden waarvoor

Nederland niet verantwoordelijk gesteld kan worden gehouden. In die zin is de periode tot 2030 een kans om beleid en praktijk beter op elkaar af te stemmen.

De verwachting is dat de komende jaren meer wordt ingezet op integraal en gebiedsgericht werken, waarbij brede doelen zoals bodemgezondheid, emissiereductie en klimaatadaptatie aan elkaar gekoppeld gaan worden. Dat biedt kansen voor boeren die al inzetten op duurzamere praktijken, biologische aanpassingen of investeren in landschapselementen en verbreding. Tegelijk is het noodzakelijk dat er duidelijkheid komt over de langetermijnrichting van het beleid, zodat bedrijven kunnen investeren met perspectief.

Cruciaal daarbij is dat de overheid niet opnieuw wacht tot de druk van buitenaf toeneemt, maar nu regie neemt in het ontwikkelen van een werkbare, integrale aanpak. Alleen dan kunnen ook de laatste 20% van de KRW-doelen binnen bereik komen – én blijft het draagvlak onder de sector overeind.

Tijd voor balans tussen ambitie en uitvoerbaarheid

De Kaderrichtlijn Water biedt richting voor beter waterbeheer, maar vraagt in Nederland om realisme en consistentie. De landbouw heeft al veel stappen gezet, maar wordt te vaak geconfronteerd met beleid dat versneld wordt ingevoerd zonder oog voor timing,

effectvertraging of samenhang met andere doelen. Dat leidt tot spanning op de uitvoering, terwijl juist samenwerking en vertrouwen nodig zijn om meters te maken.

De overheid speelt hierin een sleutelrol: als bewaker van de norm, maar ook als partner in uitvoering, financiering en met een lange termijnvisie. Een werkbaar KRW-beleid richting 2030 vereist meer dan aanscherping – het vraagt om een benadering waarin doelen worden gehaald met én dankzij de sector, niet ondanks haar.

Literatuur

- Compendium voor de Leefomgeving. (2022). Waterkwaliteit in de Kaderrichtlijn Water. <https://www.clo.nl>
- Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW). (2025). Maatregelen. <https://agrarischwaterbeheer.nl>
- Europese Commissie. (2022). Beschikking derogatie Nederland (2022/4880). Publicatieblad van de Europese Unie.
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. (2022). Zevende Actieprogramma Nitraatrichtlijn 2022–2025. <https://www.rijksoverheid.nl>
- PwC. (2024). Vijf vragen over onze slechte waterkwaliteit: feiten en misverstanden rondom de KRW. <https://pwc.nl>
- Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. (2023). Zuiveringsplicht glastuinbouw. <https://www.rvo.nl>
- RIVM. (2023). Nitraat in grondwater na droge zomers. <https://www.rivm.nl>
- RIVM. (2024). Landbouwpraktijk en waterkwaliteit 2020–2023. <https://www.rivm.nl>
- Van Grinsven, H. J. M., Tiktak, A., & Van der Meer, H. G. (2022). Langdurige uitspoeling van nitraat naar grondwater in landbouwgebieden. Wageningen Environmental Research.
- WKP(2020). Toestand oppervlaktewaterlichamen Drenthe, rapportagejaar 2020. www.provincie.drenthe.nl

Beter een goed nabuur, dan een verre vriend: enkele katholieke perspectieven op naoberschap

Augustinus Aerssens

Noaberschap is een kernwaarde van de plattelandsgemeenschap. Oorspronkelijk betekende būraz in het proto-Germaans 'bewoner', hetgeen zich in het Middelnederlands tot de woorden 'boer' en 'buur' heeft ontwikkeld.¹ Een nabuur is dan een nabije buur of een naaste bewoner. Toch is daarmee niet alles gezegd. Woorden hebben een letterlijke betekenis, maar vaak ook connotaties en ze roepen semantische associaties op. Zo betekent het woord 'thuis' letterlijk de plaats waar je woont (denotatie), maar roept het ook associaties op van vertrouwdeheid, veiligheid en warmte (connotatie).

De connotaties van naaber zijn onder meer verantwoordelijkheid, hulpvaardigheid en wederkerigheid. Daarmee kan men wel concluderen dat het een relationeel woord is. Zo zegt het woord niet alleen iets over de fysieke nabijheid van een buur, maar eveneens over een onzichtbaar menselijk netwerk op moreel, geestelijk en sociaal niveau. Naoberschap is een ongeschreven regel dat burens een morele plicht tot wederzijdse hulp en solidariteit hebben.

Tegenwoordig is naoberschap vooral een deel van de cultuur in het oosten en noordoosten van Nederland op het platteland. Stedelingen kennen het begrip wellicht minder,² al zijn vergelijkbare principes wijdverbreid in typische uitdrukkingen als 'beter is een goed nabuur, dan een verre vriend'.³ Deze bijbelse uitdrukking (vgl. Spreuken 27:10b) zal ieder bekend zijn.

In dit essay zal ik een katholieke visie geven op naoberschap in de huidige tijd. Daarbij bedoel ik, ter verduidelijking, niet een geïnstitutionaliseerde vorm van naoberschap met expliciet verwoorde afspraken,⁴ die zelfs hun weg hebben gevonden naar het internationaal recht,⁵ maar eerder een informeel sociaal netwerk, zoals het met name in de Saksische delen van Nederland bestaat. Wellicht dat enkele katholieke inzichten over gemeenschap kunnen bijdragen aan

het gesprek over dit fenomeen dat al eeuwenlang deel uitmaakt van de Nederlandse maatschappij en cultuur. Daarbij heb ik expliciet willen proberen principes te benoemen die ook buiten de katholieke cirkel erkend of gewaardeerd kunnen worden.

Nabijheid

Toen hij de Nederlandse volkskarakters typeerde, schreef Anne de Vries al dat de Drent een gemeenzame en gemoedelijke omgang heeft met de mensen en de natuur om hem heen en dat deze houding zelfs zijn religieuze houding kenmerkt: "De afstand tussen natuur en mens, zowel als die tussen mens en God wordt hier tot de kleinst mogelijke proporties teruggebracht. De Drent haalt beiden, God en natuur, in zijn kleine gemoedelijke kring en gaat met beiden zeer vertrouwelijk om".⁶ Hij zei verder dat de Drent God graag ziet "als den goeden, alles verzorgenden Vader - in welk woord weer de gemeenschap spreekt".⁷

Waarschijnlijk onbedoeld raakte De Vries met deze woorden een filosofisch-theologisch onderwerp, waar al honderden jaren over wordt gesproken, namelijk dat van de ordo dilectionis of ordo caritatis ('orde van liefde'). De Kerkvader Augustinus stelde bijvoorbeeld dat je iedere mens op gelijke wijze moet liefhebben,

“maar aangezien je niet allen kunt helpen, moet je vooral zorgdragen voor hen die, door omstandigheden van plaats en tijd of door andere toevalligheden [...] nauwer met je verbonden zijn”.⁸

Thomas van Aquino stelde dat deze hulp afhangt van de wijze van verbondenheid. Zo zijn “bloedverwanten op natuurlijke manier verbonden, medeburgers op burgerlijke manier, gelovigen op geestelijke manier en zo verder”.⁹ Zo geredeneerd zou men kunnen zeggen dat er een verbondenheid bestaat met eenieder met wie men in aanraking komt. Als ik in de supermarkt loop, is er bijvoorbeeld een verbondenheid met de kassière, ook als er niet veel interactie is. Op dat moment is zij even een nabije persoon. Mocht haar op dat moment wat overkomen, dan is het mijn christelijke plicht om haar te hulp te schieten, zij het op de specifieke manier die past bij het type verbondenheid dat met haar bestaat. Krijgt ze een hartaanval, dan zal ik proberen haar te reanimeren en de hulpdiensten te bellen, maar heeft ze financiële schulden dan ben ik niet op gelijke wijze als bij een bloedverwante verplicht om haar daarin te hulp te schieten.

Hierbij dienen wel twee bemerkingen gemaakt te worden. Ten eerste is de graad van nabijheid, in ieder geval bij Augustinus, minder principieel dan praktisch. Het principe is namelijk dat we iedere mens evenveel liefhebben, maar het is praktisch onmogelijk om iedere mens te helpen en dus dient men een keuze te maken.

Ten tweede brengt Thomas van Aquino nog een ander criterium in voor het bieden van hulp, namelijk de mate van nood: “in bepaalde gevallen moet men een vreemdeling meer helpen – bijvoorbeeld als hij in uiterste nood verkeert – dan zelfs zijn eigen vader, wanneer die zich in minder grote nood bevindt”.¹⁰

Heel exacte criteria voor de keuze tussen de een of de ander zijn er volgens hem niet: “Het kan niet met een algemene regel worden vastgesteld [...] dit vereist het oordeel van een verstandig mens”.¹¹ Als ik mijn broer heb beloofd te helpen met zijn verhuizing, maar onderweg ben ik getuige van een auto ongeluk, dan is mijn hulp op dat moment bijvoorbeeld meer nodig bij de slachtoffers van het ongeluk dan bij mijn broer, ook al ken ik de slachtoffers niet.

Nabijheid en verbondenheid zijn in die zin dan ook relatieve termen. De theorie roept oprecht vragen op. Als ik in een internationaal bedrijf werk, dan is mijn

belangrijkste collega misschien wel duizenden kilometers van mijn verwijderd. Wat is mijn relatie tot hem of haar? Toch kan men wel concluderen dat natuurlijkerwijs hulpvragen meestal opkomen en gelenigd worden in de directe omgeving, die fysiek en/of sociaal is. In dit kader moeten we, denk ik, de naoberschap plaatsen.

Over grenzen heen

Zo gezien gaat de naoberschap over grenzen heen die normaal verondersteld zouden worden. Immers, degenen met wie ik verbonden ben in mijn dagelijks leven zijn niet enkel bloedverwanten. Het zijn ook niet allemaal mensen met dezelfde ideeën en overtuigingen. Toch ontstaat in het contact met hen een wederzijdse toezegging van hulp. Op zich is dat eigenaardig te noemen: “de naoberschap doorbreekt bestaande tegenstellingen naar stand, bezit en kerkelijke gezindte”.¹²

Dit is een principe van alle eeuwen. Of men dit zich nu als ideaal stelt of niet, de Nederlandse samenleving is er altijd een geweest van een zekere diversiteit. In het midden van godsdienstspanningen schreef Vondel al over “nabuurchap [dat] niet nabuurt in ‘t geloof’”.¹³ Ergens zijn Nederlanders dus in staat om een nabije naaste te herkennen in iemand die anders in de wereld staat. Dit roept natuurlijk de vraag op: Waarin ‘naburen’ we dan wel?

De verbondenheid met iedere mens, ongeacht welk kenmerk dan ook, bestaat op het niveau van het mens-zijn zelf. Dat begint met elkaars mens-zijn te erkennen, van verwekking tot natuurlijke dood, evenals de menselijke waardigheid die iedere mens bezit ongeacht zijn of haar situatie of omstandigheden.¹⁴ Dit is het fundament waarop wij elkaar kunnen zien als naasten en als naburen.

Wanneer men de medemens zo betracht, ziet men niet alleen een andere mens, maar ook een broeder of een zusters. Dat zijn termen uit de context van het gezin. Oftewel, een manier om een niet-verwante als een verwante te gaan zien. Het is met dit perspectief, dat men door grenzen heen breekt en daarom ook dit perspectief dat de basis vormt van naoberschap.

Al is dat eigenlijk nog te individueel beschouwd: ik zie met mijn ogen die éne ander. Onzichtbaar is er echter een link tussen de mensen die hen maakt tot een collectief: een ‘beschaving van liefde’¹⁵ of ook wel een ‘netwerk van liefde’.¹⁶

Verbondenheid in liefde

Liefde is van zichzelf een verbindende kracht. Daarmee komen wij bij een belangrijk punt, namelijk de motivatie en ook de substantie van de verbondenheid. Verbonden zijn betekent niet gebonden zijn. De naoberschap moet voortkomen uit de vrijwillige keuze van de mens.

Dat is niet hetzelfde als altijd maar zin hebben om een ander te helpen, maar wel om de bewuste, positieve en ongedwongen keuze te maken om zich in te zetten: “Want één ding is zich gedwongen voelen samen te leven, een ander ding is de rijkdom en de schoonheid van de kiemen van gemeenschap-pelijk leven op prijs stellen die samen gezocht en gecultiveerd moeten worden”.¹⁷

Vanuit de katholieke theologie bestaat de overtuiging dat de mens van nature geneigd is naar het goede.¹⁸ Het belangrijkste in de hiërarchie is dan het bonum commune, dat wil zeggen het goede voor de grote menigte in plaats van het goede van enkel het individu.¹⁹

Het streven is een handeling van de wil en als verlangen is het een vorm van liefde. Vanuit de katholieke visie heeft iedere mens deze vorm van liefde in zich, maar bestaat deze ook in verbondenheid met elkaar, want “liefde is de band van volmaaktheid [d.w.z., volmaakte eenheid]” (Kol. 3,14). De band dus die verbindt en niet dwingend vastbindt.

Drie zaken dient men bovenal na te streven, wanneer men streeft naar het bonum commune: ten eerste de eerbiediging van personen, ten tweede sociaal welzijn en de ontwikkeling van de groep en ten derde vrede en veiligheid.²⁰ Ook moet ervoor gezorgd worden dat de orde van de dingen (zaken) ondergeschikt is aan die van de personen en niet andersom.²¹ Zou het andersom zijn, dan zou de mens tot een object worden. De ideale orde heeft “de waarheid als grondslag, wordt opgebouwd in rechtvaardigheid en wordt beziel door de liefde”.²²

Daarnaast is er een uitdrukkingsvorm van liefde die nauw verbonden is met de naoberschap. Het gaat om de barmhartigheid. Waar liefde de innerlijke motivatie is, is barmhartigheid een uitdrukking in daden:²³ “een bepaald medelijden in ons hart met het leed van een ander, waardoor wij, als het mogelijk is, ertoe worden aangezet hulp te bieden”.²⁴ Dit vraagt om verzoening, waar conflict bestaat. Oftewel, het herstel van de verstoorde vrede en harmonie.

Bij dit alles is het wel belangrijk om te stellen dat liefde hier niet is bedoeld als een sentiment. Dan zou dit betoog simpelweg een utopische droom zijn. Immers, wie zou het lukken om alle mensen met hun vele gevoelens en ervaringen tot eenzelfde sentiment kunnen brengen? Dat is de crisis juist van dit moment. Namelijk, dat liefde gereduceerd wordt tot een gevoel en daarmee niet als objectief genoeg om de maatschappij te leiden, waardoor ze wordt gereduceerd tot privérelaties.²⁵ Om tot een objectief niveau te komen, dient ze samen te gaan met waarheid. Of, in ieder geval het streven naar wat waar is en daarmee naar datgene wat rechtvaardig is. Zou men dit niet doen, dan zou liefde geen universele reikwijdte hebben. Fake news staat liefde en rechtvaardigheid in de weg. Een goede informatievoorziening op alle niveaus is daarom van belang. Daarom zijn de wetenschappen eveneens belangrijk bij het streven naar het welzijn van eenieder.²⁶

Universeel en lokaal

Tot nu toe heb ik veelal gesproken in grote, universele termen. Het verlangen naar het algemeen welzijn van de mensen is een groot goed. Hun mens-zijn moet te allen tijde vooropstaan. Franciscus van Assisi schreef ooit: zalig die de ander “evenveel” bemint, “wanneer hij ver van hem vandaan is, als wanneer hij bij hem was”.²⁷ Dit mag blijken uit ontwikkelingshulp en steun voor mensen in regio’s waar oorlog en geweld heerst. Sommige problemen kunnen we niet alleen oplossen en gaan ons bovendien allen aan. Denk daarbij aan de klimaatproblematiek.²⁸

Echter, wat in het groot bestaat, bestaat ook in het klein. De katholieke kerk is een universele kerk, die erkent dat in de lokale kerk (d.i. een bisdom) ook de volledige kerk aanwezig is, maar daarbij kent ze nog de huiskerk (ecclesiola, ecclesia domestica). De huiskerk is een onderdeel van de bredere kerk, die erin participeert, maar niet volledig op zich staat.

Iets vergelijkbaars kan men ook zeggen van de maatschappij in de brede zin van het woord. Nederland kent een bepaalde staatsinrichting en iedere burger maakt deel uit van die maatschappij, maar op een lokaal niveau kan heel veel gebeuren wat bijdraagt aan het geheel en dat er niet voor onder doet. Sterker nog, voor de meeste mensen is deelname of participatie aan de maatschappij vooral iets wat lokaal gebeurt. De lokale initiatieven steunen dan (in)direct het geheel.

Of het nu de grote klimaatproblematiek, de zorg-problematiek of de onderwijscrisis betreft, wat in Den Haag wordt bedacht, moet lokaal op de een of andere manier worden uitgevoerd. Daarom is het ook belangrijk dat lokale initiatieven ontstaan en volledige inspraak hebben in het proces. Werkbezoeken van bewindslieden zijn van fundamenteel belang, maar ook de kennis van experts en lokale politici moet op waarde worden geschat.

Laten we ook niet het belang vergeten van familie-bedrijven. Het huisgezin is de kleinste ‘unit’ van de maatschappij, maar participeert wel volledig in het maatschappelijk leven en in de economie. Het mooie van de familiebedrijven is dat ze soms generaties lang stabiliteit en kennis met zich meebrengen. Daarbij denk ik niet op de laatste plaats aan de boerenbedrijven.

In mijn eigen kring heb ik mogen zien hoeveel zij zich lokaal inzetten, veel meer dan de grote internationale bedrijven. Zij ondersteunen lokale verenigingen, sport-clubs en voedselbanken. Feitelijk is deze steun een vorm van naoberschap. Het is een bijdrage aan het algemeen welzijn, het bonum commune, waar de rijksoverheid en de provincie dat niet of minder doen.

Belang van naoberschap: enkele concluderende aanbevelingen

Zo ben ik langzaam aan aanbeland bij een conclusie en wat aanbevelingen. Ik heb geprobeerd om van de oorsprongen van het woord naoberschap door te dringen tot de hele diepe betekenis ervan, maar niet zonder de breedte uit het oog te verliezen. Het moge duidelijk zijn, dat ik het idee van naoberschap sterk steun, maar dat er wel een herbezinning moet komen op haar betekenis.

Zo kom ik bij een eerste aanbeveling: morele vorming. Het is de gezamenlijke rol van onze maatschappij om onze jongeren moreel te vormen op zo’n manier dat ze uit hun eigen bubbel stappen en uit hun egocentrische sentimenten en in plaats daarvan leren wat het belang is van het algemeen welzijn.

Dit kan op een morele manier, die niet moralistisch is. Een wijzend vingertje heeft geen zin, maar een goed voorbeeld geven en aanmoedigen kan wel. Om dit voorbeeld te zien, moet dit voorbeeld in hun directe omgeving zichtbaar zien (d.i. naoberschap). Stimuleer dit dus en betrek jongeren erbij.

Mijn tweede aanbeveling heeft te maken met het wan-trouwen dat bestaat jegens de overheid.²⁹ Eenzaamheid is een heel serieus probleem onder de bevolking en niet op de laatste plaats onder jongeren. Door een ervaring van gebrek aan hulp vanuit de overheid keren zij zich tot valse beschermers, die er soms maffiose praktijken op nahouden en valse waarheden verkondigen.³⁰

In de kring van hun directe naasten, vrienden en burens hebben mensen meer vertrouwen. Wanneer een netwerk in de zin van naoberschap kan voorzien in hulp en bescherming, zal dat uiteindelijk vrijwel zeker bijdragen aan sociale stabiliteit en minder polarisatie. Steun dus bestaande (informele) hulpstructuren. Dit sluit onder meer aan bij de oproep van zorgverzekeraars om meer in te zetten op maatschappelijke weerbaarheid en oplossingsvermogen in plaats van op enkel behandelen en genezen.³¹

Mijn derde aanbeveling haakt daarbij aan. In tijden waarin veiligheid een groot thema is, moeten we als maatschappij kunnen terugvallen op lokale netwerken.³² Zoals de bekende Amerikaanse psycholoog Stephen Porges zegt: “veiligheid is niet de afwezigheid van bedreiging, maar de aanwezigheid van verbinding”.³³

De mens is een sociaal wezen en is niet gemaakt om alleen te zijn. Zelfs de meest introverte mensen hebben uiteindelijk de steun nodig van mensen om zich heen. Naoberschap biedt zo’n netwerk. Dit geldt ook voor het voorkomen of, in uiterste gevallen, signaleren van radicalisering en extremisme in hun vele verschijningsvormen.

Tot slot verdient het, mijns inziens, de aanbeveling dat de overheid actief burgerinitiatieven gaat stimuleren. Er zal moeten blijken dat de overheid de burger vertrouwt, voordat de burger weer in staat is de overheid te vertrouwen. Dit kan door platformen te bieden waar men kan spreken over wat men op lokaal niveau tegenkomt. Het is belangrijk dat jongeren daarbij gehoord worden. Van 2021 tot 2023 maakte ik deel uit van een netwerk voor jongeren dat opgezet was door de Expertise Unit Sociale Stabiliteit van het Ministerie voor SZW. Twee jaar na oprichting moest het initiatief al stoppen. Dit soort initiatieven is waardevol.

Kortom, het oude devies geldt nog altijd: Beter is een goed nabuur, dan een verre vriend. Dat de BBB zich daarvoor moge inzetten!

Literatuur

1

Y. van Spijk, Die goeie ouwe taal (Amsterdam: Ambo-Anthos, 2025), p. 61.

2

Vgl. F. Langers, Erfdelen: Nieuwe woonvormen op (voormalige) boerenerven, Wageningen Wetenschapswinkel rapport 398 (Wageningen: Wageningen University & Research, 2024), p. 33.

3

C. Tuinman, De oorsprong en uitlegging van de dagelijks gebruikte Nederduitse spreekwoorden (Middelburg: Michiel Schryver, 1726), p. 360.

4

Zie bv. M. Jager-Vreugdenhil, Nederland participatieland? De ambitie van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de praktijk in buurten, mantelzorgrelaties en kerken (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012), p. 112.

5

D. Kochenov - E. Basheska, “Introduction: Good Neighbourliness inside and outside the Union,” in: Id., Good Neighbourliness in the European Legal Context (Leiden-Boston: Brill-Nijhoff, 2015), p. 7-8.

6

P.J. Meertens en A. de Vries (red.), De Nederlandse volks-karakters, Kok, Kampen, 1938, p. 62.

7

Id., p. 70.

8

“Omnes autem aequae diligendi sunt: sed cum omnibus prodesse non possis, bis potissimum consulendum est, qui pro locorum et temporum vel quarumlibet rerum opportunitatibus, constrictius tibi [...] junguntur”. Augustinus van Hippo, De doctrina christiana I, 28, PL 34, 30.

9

“In aliquo casu est magis subueniendum extraneo, puta si sit in extrema necessitate, quam etiam patri non tantam necessitatem patienti.” Thomas van Aquino, Summa Theologica II-II, q. 31, a. 3.

10

“Consanguinei naturali communicatione, concives in civili, fideles in spirituali, et sic de aliis.” Ibidem.

11

“Non potest universali regula determinari [...] sed hoc requirit prudentis iudicium.”. Idem, ad primum.

12

Rob van Ginkel e.a., Het verloren paradijs: sociografie van stad en land (Amsterdam: Siswo, 1998), p. 18.

13

Joost van den Vondel, Brieven der Heilige Maeghden Martelaresen (Jacobus van der Deister: Amsterdam, 1687), p. 37.

14

Dicasterie voor de Geloofsleer, Declaratie Dignitas infinita (2 april 2024).

15

“Civiltà dell’amore” Paus Paulus VI, Tijdens het Regina Caeli op de zondag van Pinksteren, 17 mei 1970.

16

Een term die veel gebruikt wordt door mgr. dr. J.H.J. van den Hende, bisschop van Rotterdam.

17

Paus Franciscus, Humana communitas. Brief aan de president van de Pauselijke Academie voor het Leven ter gelegenheid van de 25ste verjaardag van haar instelling (6 januari 2019), 2.6: L’Osservatore Romano, 16 januari 2019, pp. 6-7.

18

Thomas van Aquino, Summa theologia I-II, q. 94, a. 2.

19

Thomas van Aquino, Sententiën III, d. 30, a. 1.

20

Catechismus van de Katholieke Kerk, nn. 1907-9.

21

Gaudium et Spes, n. 2.

22

Catechismus van de Katholieke Kerk, n. 1912.

23

Thomas van Aquino, Summa theologia II-II Q. 30, a. 4.

24

Augustinus van Hippo, De Civitate Dei IX, 5, PL 41,261.

25

Vgl. Paus Benedictus XVI, Caritas in veritate 4: AAS 101 (2009), 643.

26

Vgl. Paus Franciscus, Fratelli tutti, n. 185.

27

Franciscus van Assisi, Vermaningen 6, FF 155. In: Paus Franciscus, Fratelli tutti, n. 1.

28

Voor de katholieke visie hierop, zie: Paus Franciscus, Laudato si’.

29

Vgl. SCP, Burgerperspectieven, bericht 2 (2024), p. 37; SCP, Burgerperspectieven, bericht 1 (2025), p. 8v.

30

Vgl. Paus Franciscus, Fratelli tutti, n. 28.

31

Vgl. K. Kraaijeveld – R. Lomans, De ggz in 2025: Vergezicht op de geestelijke gezondheidszorg (juli 2020), p. 6 en 49.

32

Zie aanbevelingen als ‘positieve familiebanden en sociale banden’ in: Ministerie van SZW, Vatbare individuen en vatbare omgevingen (september 2022), p. 18.

33

“Safety is not the absence of threat but the presence of connection”. Stephen Porges, samengevat door Gabor Maté, “The Power of Connection & The Myth of Normal. Part 4”. Conferentie op 15 oktober 2022 bij Wholehearted Publisher. <https://www.youtube.com/watch?v=GKGpt3m0xTY> > [visited: 22 mei 2025] Video 00”12 - 00”17.

Beleidsonderzoekstuk en advies over de Rechtspersoonlijkheid van een rivier in Nederland

René van den Hoven

Aanleiding

In 2017 is het concept om rechten aan de natuur te geven middels de constructie van een rechtspersoon voor het eerst toegepast in Nieuw-Zeeland. De milieu-jurist Jessica den Outer heeft dit idee opgepakt en via haar boek “Rechten voor de Natuur” zou ze nu de grote inspirator van de Nederlandse natuurlobby zijn. Eind 2024 overhandigden “onderzoekers” van Nyen-rodde een rapport over de Waddenzee over de rechten van de Waddenzee aan minister Van der Wal. Hun conclusie was dat de zee rechtspersoon kan worden in het Nederlandse rechtssysteem (in de vorm van een ‘natuurschap’) en op die manier beter zou worden beschermd. **Van der Wal liet aan Trouw weten het rapport niet direct als startsein te zien om de Waddenzee daadwerkelijk rechtspersoonlijkheid te geven,** maar wil het concept ‘nader bestuderen, bespreken en verkennen.’

Het was te verwachten dat een partij als Water Natuurlijk op die rijdende rechtspersoon-trein zou stappen en op 2 oktober 2024 het Algemeen Bestuur van Waterschap De Dommel verzoekt om juridisch onderzoek uit te laten voeren en daartoe een advies te laten opstellen om binnen de context van de landelijke wetgeving tot de best passende vorm en opzet van de organisatie van de rechtspositie De Dommel te komen.¹ Gedacht werd om de rivier De Dommel een rechtspersoonlijkheid toe te kennen. Vlak voor de stemming werd dit initiatief na een ordevoorstel aangehouden tot een volgende vergadering. Op 3 januari 2025 bericht Water Natuurlijk, dat ondanks hun uitstekende voorbereiding en tweemaal agendering op vergaderingen van het AB, er geen meerderheid te vinden voor een dergelijk onderzoek.²

Het hele gebeuren rondom de toepassing van dit concept was de uiteindelijke aanleiding voor de BBB-fractie WS De Dommel om bij de SWB BBB de vraag neer te leggen “**hoe de BBB denkt over het concept rechtspersoon van rivieren in Nederland**”.

De SWB streeft na om op wetenschappelijk verantwoorde wijze opportune vraagstukken van maatschappelijk belang te onderzoeken. Alvorens uitgebreide enquêtes te starten en onderzoeken uit te zetten bij juridische faculteiten, heeft de SWB BBB eerst een eigen analyse gemaakt over het concept of de invoering daarvan onze kernwaarden positief of negatief raakt. Voor de rechtspersoon van een rivier is dan voor BBB relevant:

- BBB is een emancipatiepartij (verkiezingsprogramma TK p.23 (zie <https://boerbürgerbeweging.nl/verkiezingsprogramma/>)) en streeft **minimale** hiërarchie na.
- BBB is voor **pragmatische** oplossingen
- BBB hecht veel waarde aan toepasbare vakkennis

De vrees is dat bij reeds bestaande wetgeving er dan onvermijdelijke extra bureaucratie dreigt met klemzetting van bestuur en maatschappij op basis van dogmatisch activisme in plaats van redelijk overleg.

Rechtspersoon

Een **rechtspersoon** is een **juridische constructie** waardoor een **abstracte entiteit of organisatie** kan optreden en rechtshandelingen verrichten **als een volwaardig en handelingsbekwaam persoon** in het rechtsverkeer. De entiteit is aldus behept met **rechten** en **plichten** zoals een natuurlijk persoon dat kan doen,

dat wil zeggen een rechtssubject wordt. Met andere woorden, een rechtspersoon kan bezittingen en schulden hebben, overeenkomsten aangaan, **rechtszaken aanspannen of aangeklaagd worden**. Een rechtspersoon heeft dus, evenals een natuurlijk persoon, rechtspersoonlijkheid. Publiekrechtelijke rechtspersonen zijn: **de Staat, de provincies, de gemeenten, de waterschappen** en de lichamen waaraan krachtens de Grondwet verordenende bevoegdheid is verleend. De vraag hierbij is of de Staat een rechtspersoon is van het Nederlandse stroomgebied van de Maas, Rijn, Eems en Schelde. Of is de Staat slechts beheerder.³

Belangrijke aspecten van rechtspersonen zijn:

- Doelstelling
- Vertegenwoordiging
- Zeggenschap
- Aansprakelijkheid

Ad) Doelstelling: een rechtspersoon heeft altijd een doelstelling waarvoor de rechtspersoon is opgericht. Bijvoorbeeld, het maken van winst door handel te drijven, het behartigen van de belangen van een groep mensen, of het **uitvoeren van een publieke taak**. Een rechtspersoon wordt altijd vertegenwoordigd door een of meer bestuurders of een gemachtigde daarvan. Rechtspersonen zijn de **Staat der Nederlanden**, de provincies, de gemeenten en de waterschappen. De Engelse vertaling is **legal entity, public-law entity** ook wel **legal body**.

De opkomst van het concept rechtspersoonlijkheid van ecologische systemen

Rechten van de Natuur of ook wel Rechten van de Aarde is een **juridische en filosofisch** concept dat de **rechten beschrijft van ecosystemen en soorten**. Het idee balanceert op de grens van milieurecht en klimaatrechtspraak. Als de rechten van het natuurlijk milieu zelf, of onderdelen ervan zoals de rechten van een rivier, een landschap, of de lucht worden erkend ontstaat er een geheel nieuwe rechtsgrond.

Het idee van rechtspersoonlijkheid van rivieren als ecologische entiteit is toegepast in maart 2017 toen de Whanganui-rivier in Nieuw-Zeeland de eerste rivier werd met de officiële status van rechtspersoon.⁴ Deze rechtspersoonlijkheid werd gebaseerd op de ondeelbaarheid van een rivier als levend geheel en als de spirituele voorouder van de Whanganui Iwi Māori-stam.

Deze status ontstond naar een 150-jarige dispuut tussen de overheid en de Maori's. De aanleiding was de opzegging van bepaalde visserijrechten van de Maori's. De nieuwe status geeft de rivier de ‘rechten, bevoegdheden, plichten en aansprakelijkheden van een rechtspersoon’ en benoemt twee voogden- één van de Whanganui gemeenschap en één van de Staat- die verantwoordelijk zijn voor het in stand houden van de ‘gezondheid en welzijn’. **Nergens staan echter de criteria beschreven om de voogden te helpen bij om tot weloverwogen beslissingen te komen, of tenminste om een basis te bieden waarop verantwoordelijk genomen kan worden.** De Whanganui-rivier is weliswaar tot rechtspersoon verklaard, maar water als zodanig **valt niet onder de eigendomsrechten, omdat water geen eigendom is volgens het gewoonterecht van Nieuw-Zeeland** (Riparian Rights). Vrij snel na dit juridische concept zijn er een aantal landen die dit soort constructen hebben gemaakt. Maar nu lijkt dit concept mondiaal aangeslagen te zijn en lopen inmiddels 400 projecten al of niet afgerond. De Māori's bleken achteraf niet gehoord te zijn over plannen met de rivier en dit schijnt nu geregeld te zijn.

Naarmate de **druk op de watervoorraden** toeneemt en de slechte omgang met van **de gezondheid van het ecosystemen** nog steeds niet afneemt, groeit de vraag naar innovatieve institutionele regelingen die tenminste overmatig gebruik van water aanpakken. Daarbij lijkt het gebruik van rechtspersoonlijkheid een nieuwe en opkomende benadering voor de bescherming van ecologische structuren in het algemeen waaronder ook watersystemen vallen.

O'Donnell et al., (2018) analyseerden hoe wettelijke rechten in een aantal gevallen zijn gecreëerd, en de complexiteit daarvan bij het afdwingen om de rivieren te beschermen. Desondanks vinden deze onderzoekers dat rechtspersoonlijkheid een nuttige alternatieve aanpak voor rivierbeheer kan zijn, op de voorwaarde dat de nieuwe wettelijke rechten voldoende kracht en effect krijgen.⁵

- Hoewel er een rechtspersonen voor ecologische entiteiten inmiddels bestaan, zijn deze rechten (nog?) niet hetzelfde als de mensenrechten, waartoe ook burgerrechten en politieke rechten behoren. In plaats daarvan omvatten bestaande wettelijke rechten in een aantal landen drie elementen zoals:
- 🔒 Juridische status (het recht om te dagvaarden en voor de rechter te worden gedaagd).
 - 🔒 Het recht om binnen te komen en juridische contracten te handhaven.
 - 🔒 Het recht op eigendom (geciteerd naar O'Donnel et al., 2018).

In de praktijk is het concept weliswaar niet expliciet voor rivieren in 2008 toegepast in Ecuador op de hele natuur. Het is vastgelegd in hun grondwet (artikelen 71-74). De rechten van de natuur worden hierin expliciet erkend en “alle personen, gemeenschappen, volkeren en naties kunnen een beroep doen op de publieke instanties om de hun rechten af te dwingen. In 2010 volgde Bolivia met wettelijke rechten voor de natuur vastgelegd in de “Wet van Moeder Aarde”. Wat rivieren betreft werd in Australië is in 2011 al **een vorm** van wettelijke rechten voor de natuur gebruikt om de rivieren van de staat Victoria te beschermen. **Concreet werd het rechtspersoon concept** pas in 2018 toegepast voor de **Whanganui-rivier in Nieuw-Zeeland** en volgen datzelfde jaar een rechtspersoonlijke status voor de **Ganges en Yamuna** rivieren in **India**. Voor de laatste twee waren sterke maatregelen nodig om de overheid te dwingen acties te laten ondernemen tegen de vervuiling van deze rivieren.⁶

Het concept rechtspersoon voor een rivier lijkt vooral te maken te hebben met de mogelijkheid van de rivier via voogden om procedures aan te spannen tegen nalatige geachte overheden. De voogden zouden dan vertegenwoordigers van burgers zijn in een gremium waarin ook door de overheid zelf ex- of impliciete belangenbehartigers benoemd worden. Ondanks de belofte van het natuurrecht om de entiteiten in kwestie te beschermen, ziet de praktijk er anders uit. Nog steeds vinden er in Ecuador en Bolivia grove natuurschendingen plaats.⁷

Socioloog Rutgerd Boelens, hoogleraar Politieke Ecologie in Wageningen en Amsterdam, relateert de inbreng van inheemse bewoners. Volgens hem komen de rechten van natuur **in veel gevallen niet tot stand op initiatief van de inheemse bevolking, terwijl wel wordt gedaan alsof dat zo is**. Boelens meent dat we niet moeten doen alsof mensen als vanzelf namens de natuur kunnen praten. Naar zijn mening is het concept **Rechten van natuur** een nieuw instrument in de strijd over wie het voor het zeggen heeft over de natuur. En die strijd wordt gespeeld op een ongelijk speelveld.”

Rechten voor natuur in Nederland

Uit de literatuur blijkt dat de rechtspersoonlijkheid voor een rivier tot nu toe een maakbaar concept is in vele landen, maar **over de werkbaarheid en werkzaamheid bestaat nog twijfel** (zie boven). Daarbij moet wel gezegd worden dat de invoering van de rechtspersoonlijkheid van ecologische entiteiten vooral plaats vond in landen met een koloniale geschiedenis en met grote inheemse bevolkingsgroepen die hun eigen religieus- spirituele relaties hebben met de natuur.

De **Nederlandse Grondwet** kent de Natuur niet als persoon, maar in artikel: Artikel 21 staat: De **zorg van de overheid is gericht op de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu**. Daartoe is de wetgeving voor natuurbescherming dan ook geregeld in de **Omgevingswet**. Hierin staan regels voor de bescherming van dieren en planten in Nederland. Provincies bepalen het natuurbeleid voor hun gebied.

Maar genoeg blijkt niet voor iedereen voldoende te zijn. In maart 2023 kwam de Partij voor de Dieren komt met een initiatief om rechten voor de natuur op te nemen in onze Grondwet. Tweede Kamerlid Leonie Vestering startte een natuurberaad van experts en burgers om

met adviezen te komen over de beste vorm om grondrechten voor de natuur vast te leggen. Nederland zou het eerste land in Europa kunnen zijn dat rechten voor de natuur verankert in de Grondwet. Kort daarna verliet ze na een conflict met Ester Ouwehand om “gezondheidsredenen” de 2^e Kamer.

Tot nu toe is onbekend of dit initiatief nog loopt. Ter geruststelling, zo eenvoudig is dat niet. Immers de procedure om de Grondwet te wijzigen is een zware procedure en loopt over meerdere jaren. Voorstellen moeten twee keer aangenomen worden door beide Kamers van de Staten-Generaal, en in tweede lezing zelfs met tweederdemeerderheid. Het gebeurt dan ook dikwijls dat een voorstel tot wijziging van de Grondwet strandt.

In verband met het **beleidsprincipe water- en bodem sturend** heeft Rijkswaterstaat (RWS) in 2020 de studie⁸ **‘Geef de bodem een stem’** uit 2020 laten uitvoeren. In **Hoofdstuk 5** van deze studie wordt gediscuteerd over rechten van de bodem. Nu nog geldt de Wet Bodembescherming en Artikel 13 zou voldoende bescherming moeten bieden aan de bodem. De wet is echter niet concreet over de fysische en biologische eigenschappen van de bodem.

Voor de rechtspersoonlijkheid en andere juridisch constructen is het essentieel om te realiseren of deze wel een praktische uitwerking en uitvoerbaarheid hebben. De auteurs vragen zich af (p. 37) hoe realistisch het is om een bodemrecht in Nederland te genereren? En of dit dan ook de gewenste bescherming biedt, gezien de druk op land en de bodem? Deze **praktische bezwaren maken een implementatie lastig**.

Het rapport komt met de algemene conclusie er verschillende juridische instrumenten zijn zoals bodemrecht, ecocide-wetgeving en recht op schone leefomgeving die allen voor een lange termijn rechten kunnen borgen. Bodemrecht lijkt de meeste kans op een lange termijn borging van een vitale bodem met alle functies, maar is niet snel haalbaar. Daarnaast moet er een verdere analyse komen over de **fictie tussen een bodemrecht en het eigendomsrecht**.

Analoog aan de conclusie van RWS over de bodem kan ook over rechten voor rivieren gedacht worden. Mede gezien deze conclusie is het niet aannemelijk dat de huidige regering het concept rechtspersoonlijkheid voor rivieren zal omarmen.

Lopende Nederlandse acties over rechtspersoonlijkheid voor natuur c.q. wateren Maas

Er loopt een petitie uit 2021 om de Maas een rechtspersoonlijkheid te geven. Op internet is hierover (nog) geen concrete nieuwe informatie voor 2023 en 2024 te vinden.

Dommel

De fractie van Water Natuurlijk heeft in het algemeen bestuur van waterschap de Dommel een initiatiefvoorstel ingediend om de mogelijkheden te onderzoeken om van de rivier de Dommel een rechtspersoon te maken. **Het voorstel is eind 2024 door de AB niet aangenomen.**

Overige plannen

Hoewel in Nederland tot zover geen concrete rechtspersoonlijkheden voor ecologische entiteiten bestaan, lopen er al wel minstens 20 plannen voor de verlening van rechtspersoonlijkheid aan ecologische systemen, zoals bijvoorbeeld:

- 🔒 Een initiatiefwet door D66 om het deel van de Waddenzee dat behoort bij het UNESCO-erfgoed Waddenzee een rechtspersoonlijkheid en toe te kennen.⁹
- 🔒 In 2021 wilden een groep rondom Jessica den Outer een rechtspersoonlijkheid aan Amelisweerd toe laten kennen.¹⁰ De gemeente Utrecht zag daar geen meerwaarde in.¹¹

Wat zeggen de juristen daarover?

Prof. Marleen van Rijswijk (hoogleraar Europees en nationaal waterrecht) vindt het geen raar idee om rechten toe te kennen aan een rivier, zoals bedrijven bijvoorbeeld ook al sinds jaar en dag rechtspersoonlijkheid bezitten. Ze vindt dat hierover wel eerst nagedacht en gediscussieerd moet worden: **“Een rivier moet geen doorslaggevende stem krijgen, en van onbegrensde vrijheid genieten; dan kunnen we gaan verhuizen”**.

Mocht rechtspersoonlijkheid voor wateren gerealiseerd worden, dan moet nog wel besloten worden **wie de voogdij krijgt. En dan hoort een deel van de voogden wel door uitvoerende instanties aangewezen te worden**.

Vastleggen van rechten voor internationale wateren zoals de Maas is wel complex, stelt Dr. Daphina Misiedjank. Zij vindt het verstandig om dit Europees te doen.¹²

Is het duidelijk of er meerwaarde van het concept rechtspersoon is om de KRW-doelen en overige natuur-bescherming beter te realiseren dan met de huidige wetgeving?

De bestaande Nederlandse wetgeving over wateren berust op die EU-wetgeving, met name de Kaderrichtlijn Water (KRW). Hierin zijn verplichtingen opgenomen tot het bereiken van een goede chemische en ecologische toestand van de waterlichamen en als dit onmogelijk is met alle bestaande middelen dan minstens te zorgen voor maatregelen die verdere verslechtering tegengaan. De KRW legt heeft ook een relatie met de Natuurrichtlijnen. Naast de aanwijzing van rivieren als beschermd gebied zijn er nog andere bepalingen die bescherming van de rivier nastreven, zoals bijvoorbeeld de bescherming van trekvissen. Het totale KWR-concept op papier lijkt eigenlijk al te doen wat een rivier als rechtspersoon zou kunnen afdwingen. De implementatie van deze wettelijke bepalingen in de EU-lidstaten is tot nu nog onvoldoende geweest, ondanks redelijk geachte inspanningen.¹³

Wat betreft de verbetering van de ecologische toestand van de rivieren is het opdoeken van de waterkrachtwerken hogerop in het stroomgebied van b.v. de Rijn ten gunste van een ongehinderde doortocht van trekvissen naar hun stroomopwaarts gelegen paaiplaatsen een duivelsdilemma tussen ecologie en energieproductie. Dit speelt geen directe rol voor Nederland waar vispassages zijn gemaakt bij sluizen en waterkeringen. Als desondanks in het buitenland door hindernissen daar de paaiplaatsen niet worden bereikt, heeft dit ook een effect op de aantallen vis uit nieuwe generaties. Het ideaal is een vrij stromende rivier (free-flowing river).

Het KRW-concept is sinds 2024 in de Omgevingswet verwerkt. Deze geeft o.a. de regels voor de bescherming van dieren en planten in Nederland. Provincies bepalen het natuurbeleid voor hun gebied. De wet beschrijft onder meer het volgende:

- Regels voor overheden, bedrijfsleven, natuurorganisaties en burgers over hoe zij om moeten gaan met de natuur (zorgplicht);
- Maatregelen die provincies en het Rijk moeten nemen om de natuur te beschermen;
- Specifieke onderwerpen, zoals de jacht, bomenkap en de bestrijding van schadelijke dieren;
- Regels over hoe overheden, bedrijfsleven, natuurorganisaties en burgers om moeten gaan met niet-inheemse dieren en planten.

Meer veelal parallelle structuren ingegeven door juridische constructies, zoals een rechtspersoon, kan ongetwijfeld meer verwarrende bureaucratie opleveren en de burger opzadelen met extra kosten voor het rondpompen van belastinggeld door onnodige ambtenaren.

Informatie en inspraak van de burger Bij besluitvormingsprocedures over het milieu informeert het bevoegd gezag vroegtijdig en biedt het de mogelijkheid vroegtijdig tot inspraak. Dit is vastgelegd in de tweede pijler van het Verdrag van Aarhus over inspraak bij besluitvorming over het milieu. Een belangrijk aspect van de uniforme openbare voorbereidingsprocedure is dat iedereen een zienswijze mag indienen (artikel 16.23, lid 1 Omgevingswet). Iedereen kan schriftelijk, of mondeling, alle opmerkingen, analyses of meningen delen die zij relevant vinden voor een plan of project (artikel 3:15 Awb). Participatie is een belangrijke pijler onder de Omgevingswet.

De Inspiratiegids Participatie Omgevingswet (Participatiegids) bevat informatie over wat overheden rond participatie moeten regelen in omgevingsvisie, programma, omgevingsplan, projectbesluit, omgevingsvergunning, omgevingsverordening en waterschapverordening.¹⁴

Conclusie

Wettelijke rechten die voortvloeien uit rechtspersoonlijkheid zijn alleen de moeite waard als ze kunnen worden afgedwongen. Om wettelijke rechten voor een rivier af te dwingen, zijn er verschillende praktische zaken die vervuld moeten worden. Ten eerste moet een individu of organisatie worden aangesteld om namens een rivier op te kunnen treden om de rechten te kunnen handhaven. Ten tweede speelt tijd, geld en expertise een rol om de rechten van een rivier voor de rechtbank te kunnen verdedigen. Ten derde zullen riviervertegenwoordigers en financieringsbronnen een bepaalde mate van onafhankelijkheid van de staat moeten hebben met daarnaast voldoende macht om behalve papieren acties wel echte zinvolle acties te kunnen ondernemen, vooral als een dergelijke actie politiek controversieel is. Dit laatste kan ook een verhoogd risico op radicaal activisme geven.

Het concept rechtspersoon van een ecologische structuur zoals een berg of een rivier is ontstaan als

poging tot verbetering van de positie van de inheemse bevolkingsgroepen die in en met de betreffende ecologische structuur leven. Zij waren in het verleden politiek onder- of niet vertegenwoordigd bij het nemen van regeringsbeslissingen. Hierdoor werd hun manier van leven ernstig benadeeld of zelfs onmogelijk gemaakt. Dit aspect speelt in Nederland nu geen rol.

Er ligt wel een risico dat er een nieuwe bureaucratische structuur ontstaat met de niet onwaarschijnlijke kans op nepotisme bij de benoemingen van voogden en een te weinig democratische structuur waarin zelf-benoemde experts de agenda gaan domineren.

De adviesraad (AR) van de SWB BBB is van mening dat de verlening van een rechtspersoon aan een rivier onnodig is om een betere ecologische toestand van een rivier(stroomgebied) te kunnen bereiken, onnodige risico's met zich meebrengt op extra bureaucratie, langlopende procedures en door (radicaal) activisme de samenleving op slot gezet kan worden.

Literatuur

1

<https://www.rechtenvandenatuur.org/initiatieven/bestuurs-voorstel-rechtspersoonlijkheid-van-rivier-dwe-dommel>

2

<https://waternatuurlijk.nl/media/de-dommel/Jaaroverzicht-24-def.pdf?v=1735912135>

3

548 Besluit van 30 november 2009 houdende regels met betrekking tot het beheer en gebruik van watersystemen (Waterbesluit).

4

Matthias Kramm (2020) When a River Becomes a Person, Journal of Human Development and Capabilities, 21:4, 307-319, DOI: 10.1080/19452829.2020.1801610.

5

O'Donnell, Erin L., and Julia Talbot-Jones. "Creating Legal Rights for Rivers: Lessons from Australia, New Zealand, and India." Ecology and Society, vol. 23, no. 1, 2018. JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/26799037>. Accessed 6 Jan. 2025.

6

Nomani et al., (2020). Ecological Entity and Juristic Personality of River Ganga in India: from Sanctity to Legality. Environ Sci Ecol: Curr Res 1: 1007.

7

Sólon, P. (2018). The Rights of Mother Earth. In V. Satgar (red.) The Climate Crisis: South African and Global Democratic Eco-Socialist Alternatives. Wits niversity Press. 107-130.

8

Geef de Bodem Een stem. Een verkennende rapportage naar: Hoe geven we een stem aan de bodem?

9

<https://d66.nl/nieuws/geef-de-wadden-zee-een-stem/?ref=rechtenvandenatuur.org>

10

<https://www.rechtenvandenatuur.org/initiatieven/rechten-van-de-natuur-voor-amelissewerd>

11

<https://www.duic.nl/algemeen/gemeente-utrecht-ziet-geen-meerwaarde-in-het-geven-van-eigen-rechten-aan-amelissewerd/>

12

waterforum nr 5.m september 2021, 11-13.

13

Schäfer, T. Legal Protection Schemes for Free-Flowing Rivers in Europe: An Overview. Sustainability 2021, 13, 6423. <https://doi.org/10.3390/su13116423>

14

[https://iplo.nl/regelgeving/wet-milieubeheer/milieu-informatie-inspraak-rechtstoegang/inspraak-besluitvormingmilieu/#:-:text=Inspraak%20verwijst%20naar%20formele%20inspraakmomenten,iedereen%20kan%20reageren%20\(zienswijzeprocedure\).](https://iplo.nl/regelgeving/wet-milieubeheer/milieu-informatie-inspraak-rechtstoegang/inspraak-besluitvormingmilieu/#:-:text=Inspraak%20verwijst%20naar%20formele%20inspraakmomenten,iedereen%20kan%20reageren%20(zienswijzeprocedure).)

15

104 Justitiële verkenningen, jrg. 49, nr. 4, 2023 doi: 10.5553/JV/016758502023049004008

Het Rijk zelf en vertegenwoordigd door RWS in de voorhoede is sinds 2020 door het rapport “Geef de bodem een stem” bekend met het concept rechten voor de natuur. Het Rijk onderschrijft de in het rapport geformuleerde conclusie dat een bodemrecht een stap te ver is voor Nederland. Het idee spreekt velen aan, maar het geloof in de realisatie van een recht is niet groot. Dit hangt samen met de huidige landeigendomsstructuur (rapport 9 , p. 45.) Op het gebied van ecologische rechten voor o.a. waterlichamen zijn er nog een aantal belemmeringen. Zo is Nederland partij bij ongeveer alle milieu- en natuurbeschermingsverdragen en als EU-lidstaat gebonden aan het Europese milieu- en natuurbeschermingsrecht.¹⁵

Colofon

Bijtijds is een uitgave van het Wetenschappelijk Bureau van de BBB (BoerBurgerBeweging)

Auteurs Madelon Beusink MSc, Dr. Niels Falch, Dr. ir. Bram Roth, Prof. dr. Ira Helsloot, Leo Odekerken, Anouk Alberts MSc, Augustinus Aerssens OP & MA en Prof. dr. René van den Hoven

Redactie Drs. Stephan Nuij en Niek Kelders MSc & MA

Uitgever Wetenschappelijk Bureau BBB E: wetenschappelijkbureau@boerbürgerbeweging.nl I: <https://wetenschappelijkbureaubbb.nl>

Verschijningsfrequentie Tweemaandelijks (6 keer per jaar)

Copyright © 2025 Wetenschappelijk Bureau BBB. Overname van artikelen is toegestaan met bronvermelding

8 november 2025

Congres
Wetenschappelijk
Bureau

